БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1965 ч.
ЯНВАРЬ
8
ПЯТНИЦА
№ 5 (6024).

Өртээ 2 көп.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

★ Ново-Тула металлургия заводунуң коллективи бүдүрүлгениң ниити кемчээлиниң талазы-биле чеди чыл онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен. Чүгле эрткен чылда безин завод пландан ажыр он-он муң тонна металлды шуткаан.

★ Вера Слуцкая аттыг фабрика—продукцияны делегейниң дээре стандарттарының деңнелинге бүдүрүп үндүрер дээш чарыштың инициаторлары—Ленинградтың он сес бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бо чылын пөс-таавычылар каасталга, чурулгазын экижиткен бежен миллион метр пөстү үндүрерин шиитпирлээн. Бо чылын бүдүрүлге 265 янзы-бүрү чаа чурулгалыг пөстерни бээр.

★ Физика, химия, үнүштерниң физиология болгаш биохимиязының, математика институттарының ийи чүс хире лабораториялары Молдав ССР-ниң Эртемнер академиязының чаа хоорайжыгажында көжүп келген. База бир корпусту тудуп турар болгаш аңаа элээн каш институттар, саналга төвү турар.

★ Днепродзержинск цемент заводунга грануличиткен домна шлактан кылыр, дораан кадар цементиниң бүдүрерин чуртта бир-ле дугаарында шиңгээдип алган. Бо цемент шынарының талазы-биле аңаа цементиден тудак чогун шенелде көргүскен, а бот-үнези ийи катап чиик болуп турар.

★ Лейпцигке делегейниң часкы ээлчеглиг ярмарказынга Казахстанның коргулчун, цинк, кадмий шуткуушкунун делгээр деп турар. Усть-Каменогорскиниң В. И. Ленин аттыг коргулчун-цинк комбинады ол шуткуушкунну ГДР-же чоруткан. Усть-Каменогорск металлургтар—делегейниң 25 ярмаркаларының болгаш делгелгелериниң киржикчилери. Комбинаттың шутканы өңнүг металлдарга херегле даштыкы чурттарда улуг болуп турар. Оларны даштыкы 18 чурттар садып ап турар.

(СЭТА).

КУР-нуң удуртукчуларынга байырлыг телеграмма

Эштер А. И. Микоян биле А. Н. Косыгин эштер Лю Шао-цинге, Чжу Дэге болгаш Чжоу Энь-лайга телеграмма чорудуп, Лю Шао-цинни Кыдат Улус Республиканың даргазынга, Чжу Дэни Улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының Доктаамал комитединиң даргазынга соңгааны-биле болгаш Чжоу Энь-лайны КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң албанынга томуйлааны-биле холбаштыр оларга изиг байыр чедирген.

Совет кижилер акы-дуңма кыдат улустуң чедиишкин бүрүзүнге сагыш-сеткилиниң ханызындан өөрүп, социализм тургузуушкунунга, тайбыңны быжыглаар дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерни оларга күзеп турар дээрзин телеграммада чугаалап турар.

Социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, ийи чурттарның аразынга найыралды болгаш сырый кады ажылдажылганы улам ынай үре-түңнелдиг хөгжүдери болза, империализмге болгаш оон агрессчи бодалдарынга удур, тайбың, хосталга, национал-хамаарышпас чорук, социал депшилге дээш, коммунизмниң чырыткылыг идеалдарының тиилелгези дээш бүгү күш-ажылчы кижи төрелгетенниң демиселиниң ниити херээнге чугула салыышкын болур дээрзинге идегелди телеграммада илергейлеп турар.

(СЭТА).

Найыралдыг байдалга

БАМАКО. (СЭТА). СЭКП-ниң Малиде барган төлээлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат Ш. Р. Рашидов СЭКП ТК-ның бирги секретары эш Л. И. Брежневтиң хууда чоруткан бижиин Мали Республиканың президентизи, Судан эвилели партияның чиңгине секретары Модибо Кейтага тыпсып берген. Бодунга таарымчалыг үеде Совет Эвилелинге келзин дээн, ук бижикте кирген чалаашкынны М. Кейта хүлээп алган болгаш Малиниң партия төлээлерин дараазында чылын Совет Эвилелинче чорударын саналдааны дээш СЭКП ТК-га өөрүп четтирген.

Судан эвилели партияның политиктиг секретары Идрисса Диарра-биле СЭКП-ниң төлээзиниң кежигүннери ужурашкан.

СЭКП биле Судан эвилели партияның аразында быжыгып турар харылзааларга улуу-биле таарзынганын Ш. Р. Рашидов СЭКП ТК-ның өмүнээзинден илереткен. Партияның дээди школазының бажыңын Судан эвилели партияга белек кылдыр Бамакога тудуп бээр дээн СЭКП ТК-ның шиитпириниң дугайын Ш. Р. Рашидов чарлаан. Найыралдыг дузаламчы дээш Идрисса Диарра өөрүп четтирген.

ТҮҢНЕЛДИ КӨРҮНЕР

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫН КҮРҮНЕГЕ САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

(1965 чылдың январь 1-де, хуу-биле)

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Барыын-Хемчик	106,7	105,2	96,4
Бии-Хем	106,4	95,8	109,3
Тожу	105,1	98,0	83,2
Таңды	102,2	98,9	102,4
Улуг-Хем	101,3	101,2	98,9
Өвүр	100,1	106,8	100,6
Тес-Хем	97,0	102,7	101,3
Чөөн-Хемчик	96,5	101,0	98,2
Каа-Хем	91,6	103,6	102,4
СОВХОЗТАР:			
«Көк-Тей»	155,3	100,5	—
«Өөк»	113,1	91,8	113,8
«Найырал»	110,3	100,8	105,4
«Улуг-Хая»	109,0	93,7	101,3
Дуржулга станциязы	108,4	102,6	103,3
«Тиилелге»	108,0	100,0	102,7
«Элегес»	103,9	101,2	101,1
«ҮТКА 25 чылы»	101,3	101,3	84,6
«Шекпээр»	100,6	114,5	91,9
«Тээли»	98,2	96,4	102,2
«Барлык»	96,6	101,3	85,1
«Тес-Хем»	94,5	106,3	91,9
«Сүт-Хөл»	93,5	100,0	85,7
«Чыраа-Бажы»	87,0	97,0	81,2
ЭРГЕЛЕЛДЕР			
Таңды	101,3	99,2	103,9
Чөөн-Хемчик	101,0	102,4	98,2
Тес-Хем	98,0	103,9	101,1
Республика ниитизи-биле	100,8	101,6	100,1
Эрткен чылдың бо үезинде	100,1	104,3	94,9

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, эът болгаш дүк садарының чыл планын чеди чылдың алдыгы чылында ниитизи-биле чедимшкинниг күүсеткен дээрзин бо медээ көргүзүп турар-дыр. Районнардан—Өвүр, совхозтардан— «Көк-Тей», «Найырал», «Тиилелге», «Элегес» болгаш дуржулга станциязы күрүне мурнунга бүгү хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткилээн.

Ылаңгыя Өвүр районнуң колхозтары 624 центнер эътти, 11 центнер дүктү болгаш 7 центнер сүттү пландан ажыр күрүнеге дужааган. Чүгле «Көк-Тей» совхоз 830 центнер сүттү пландан ажыр саткан. «Найырал» совхозтуң малчыннары 681 центнер сүттү, 42 центнер дүктү пландан ажыр Төрээн чуртка берген. «Тиилелге» совхозтуң саанчылары эки ажылдаан. Оларның күрүнеге пландан ажыр саткан сүдү 330 чыгыы центнер болган. Шак ынчаар эки ажылдап, күрүне мурнунга хүлээлгезин үлегерлиг күүседип турар коллективтерге алдар болгаш хүндү!

Ам чеди чылдың сөөлгү чылының баштайгы күш-ажылчы хүннери эгелээн. Чылдың эгезинден тура-ла эки ажылдаары, күрүне пландарын баштайгы он хонуктардан-на, баштайгы айлар болгаш баштайгы кварталдардан-на эгелеп күүседири чугула.

Үе-шаанты халас эрттирген тудум-на, пландарны күүседири аартап турар дээрзин уттуп болбас. Чаа төнген чылда Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары 903 центнер, Тес-Хемниң колхозтары болгаш совхозу 443 центнер сүттү күрүнеге чедир бербээн. Оларның ол өрезин мурнакчы ажыл-агыйлар дуглаан. Чаңгыс «Тес-Хем» совхоз безин 308 центнер сүттү чедир бербейн, ук районну дыка дедир тырткан. Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу (директору эш Аржаалай) эң-не багай ажылдааш, күрүнеге 920 центнер сүт, 209 центнер эът, 149 центнер дүк чедир бербээн. Оон ыңай күрүнеге садар продуктулардан эътти — Бии-Хем, Тожу, Таңды районнар, дүктү—Тожу, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнар күүсетпээн. «Өөк», «Улуг-Хая», «Тээли» совхозтар эътти, «ҮТКА 25 чылы», «Шекпээр», «Барлык», «Сүт-Хөл» совхозтар дүктү күрүнеге чедир бербээннер-дир.

Чеди чылдың сөөлгү чылы—1965 чылда ол бүгү четпестерни чайладырын, күрүне мурнунга хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседирин амыдыралдың болгаш хөгжүлдениң эрге-ажыктары колхозтардан болгаш совхозтардан, көдээниң бүгү ажыл-ишчилеринден негеп турар.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ БАШТАЙГЫ ХҮННЕРИНДЕ

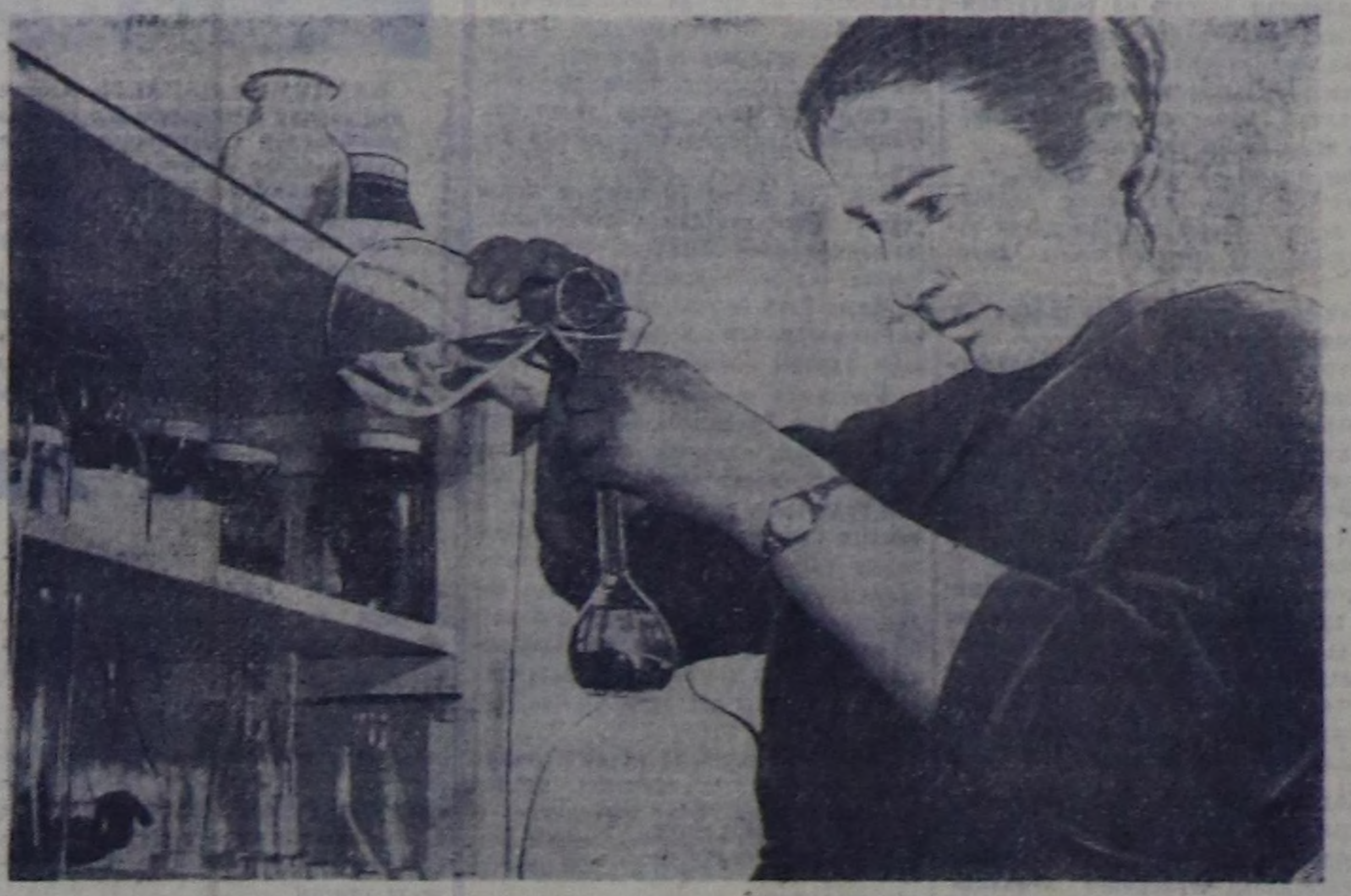

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозка ол ажыл-агыйның тарылга шөлүнүң хөрзүнүн хынаары-биле тургускан агрохимиктиг лаборатория 1964 чылдың чазынында ажыттынган. Лабораторияда агроном Роза Кузнецова чаасказын ажылдап турар-даа болза, хөрзүн хынаарының талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Ам ол совхозтуң ийиги салбырының шөлүнүң хөрзүнүнүң хыналдазы чоруп турар.

ЧУРУКТА: Р. Кузнецова лабораторияда.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

Социалистиг хүлээлге

УЛУГ-ХЕМ. Жданов аттыг колхозтуң мурнакчы хойжузу Монгуш Нөм-Хуурак бодунга быжыглаан 391 баш төрүүр хойларын бо чылын бүрүнү-биле тарып боозаткан. Хойжу бир эвес эрткен чылын чүс хойга онааштыр 106 хураганны, бир хойдан-на 2,7 кг дүктү алган болза, ам бо чылын чүс хойдан-на 107 хураганны, хой бүрүзүнден 2,8 кг дүктү алырын хүлээнген.

Социалистиг чарышка берген сөзүн ээлээр дээш, хойжунуң кышкы турлаанда ажыл эки чоруп турар. Хойларга, чаш хураганнарга чиртир сиген болгаш концентраттыг чемни баш бурунгаар-ла белеткеп алган. Малдың чаш төлүн хүлээп алырынга бо малчын ам шуут белен.

Бедик дүжүт дээш

УЛУГ-ХЕМ. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң № 1 хову бригадазының тараажылары бо чылдың бедик дүжүдүн өстүрүп алырынга күженишкинниг белеткенип турар.

Бо бригаданың чер суггарыкчылары эрткен күзүн 124 гектар черни суггарган болгаш 200 тонна өдекти тараа шөлүнче сөөртүп төккен.

Бо хүннерде мында 19 кижи составтыг звено куруккан тарылга шөлүнүң ыяш, хараганын аштап-арыглап турар. Олар ам 10 гектар черниң ыяжын аштаан. Ол ажыл амдаа уругулчүлеп турар.

Колхозчулар Ш. Сарыг-оол, Т. Сумуя, К. Кимаа, М. Белек олар ажылдың хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Шалыпчыларның одуруунда

ТАҢДЫ. «Элегес» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында техниканы часкы хову ажылдарынга белеткээр ажылдар хайныышкынныг чоруп турар. Мында септекчилер чаа чылдың эгезинге чедир 43 тракторну, «СУ-24» деп 30 сеялканы, «П5-25» деп 20 андазынны септээр дээн онаалданы бүрүнү-биле ажыр күүсеткеш, оон ыңай беш лущильникти, беш кожугну болгаш үш чүс «зиг-заг» деп илиирни септээннер.

Септекчилерниң аразында мотористер В. Богданов, И. Саражанов, монтажниктер Т. Белек-оол, Н. Лакпа, токарь В. Мысников, дарган А. Ужакин болгаш өскелер-даа социалистиг чарышка шылгараавнар.

Чаа-чаа бедиктерже

Барыын-Хемчик районнуң «Бара-Хөл» колхозунуң экономиказы чыл санында өзүп турар. Колхозчуларның материалдыг байдалы мурнукузундан экижээн. Бир эвес 1963 чылда колхозтуң акша орулгазы 191326 рубль турган болза, 1964 чылда 211316 рубль чедир өскен. Ажыл-агыйның экономиказының кол үндезини мал ажылы болур. Ынчангаш малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер чорук бо колхозтуң мал ажылдакчыларының кичээнгейинде турар.

Амгы үеде мал ажылында 25 коммунист, 34 комсомолчу быжыглаттынган. Оларның хөй кезии онаашкан ажылынга кызымак ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турарлар. 1964 чылда хойжулар Хертек Успун, Хертек Эрелчин, Иргит Мандыл-оол олар төрүүр 100 хойга онааштыр 95—95 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден-не 1,9—2,3 кг дүктү кыргып алганнар. Сүт бүдүрериниң талазы-биле сүт-бараан фермаларының саанчылары багай эвес көргүзүглерлиг боол, 1964 чылдың чүгле 11 айларында безин бир инектен ортумаа-биле 920 литр сүттү сагган. Оон иштинде сарлык фермазының коллективи 1964 чылда 29 тонна сүт бүдүрер планныг турган, чыл төнчүзүнге чедир ону 32 тонна кылдыр күүсеткеннер. Саанчылардан Иргит Чечекмаа саар бир сарлыкка онаашты ол-ла үеде 410 литр сүттү сагган.

1963 чыл-биле деңнээрге 1964 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери эът—42,7, сүт—34 тонна, дүк—14 центнер чедир өскен. Малга быжыг чем-суурну тургузарынче кол кичээнгейни угландырганындан эрткен чылын сиген болгаш көк-сула белеткээриниң планын колхоз ниитизи-биле 107 хууга күүсеткен болгаш мал чеминиң хөй кезии кыш эгезинде-ле кыштагларже сөөртүп чедиртинген.

Колхозтуң экономика талазы-биле быжыкканы колхозчуларның акша ажыын ай санында доктаамал бээр арганы болдурган. Моон түңнелинде чоннуң амыдырал байдалы экижип, күш-ажылга сонуургалы бедээн. Төп сүт-бараан фермазында кызыл булуң, чунар бажың, кежээки школа ажылдап турар. Аныяктарның хөй кезии олче хаара туттунган. Мал ажылынга тускай мергежилди улам бедидери-биле тускай эртемниглерниң инициативазын ёзугаар малчыннар ортузунга зооветөөредилгени организастаан. Мал ажылының организастыг байдалын экижидер дээш тус-тус бригадалар, фермалар аразынга социалистиг чарышты калбарткан болгаш оон түңнелин ай санында доктаамал үндүрбүшаан, тиилекчилерге вымпелдерни, өртектиг шаңналдарны тыпсып, мурнакчы дуржулганы нептередип турар. Ындыг дуржулга солчуушкуну эрткен чылын үш катап болган. Малды халдавырлыг аарыглардан камгалаар сорулга-биле шээр малды чайгы үеде ийи катап чуггаи, бүгү-ле кажааларны дезинфекциялаан. Бруцеллёзтуг малдың тускай ажаалдазын организастап, күрүнеге дужааган.

Үстүнде айыттынган чедиишкиннер-биле чергелештир мал ажылында улуг четпестер барын айтыр херек. Чүл дизе, колхоз малдың баш санын өстүрериниң планын ам-даа чедир күүсетпейн турар. Оон бир кол чылдагааны болза төрүүр 100 хойга онаашты малдың чаш төлүн менди камгалап алыры чавыс болуп артпышаан турарында. Ол ышкаш шээр малды тарып боозадырда, уксаажыдып тарыырын чугулалап көрбейн турар.

Эки дуржулганы билдилии-биле ажыглап тургаш, мал ажылында бар четпестерни чайладыры колхозтуң бүгү кежигүннериниң кол сорулгазы болур ужурлуг.

С. ХЕРТЕК.

Хойжу өг-бүле

Кежээ апарганда, кадарчы хоюн өдээнге эккелди. Ол кежээ дээр бүргеп, быскан харын төп турган. Кижи ортузу эрте берген назылыг, ынчалза-даа бодунуң аныяксыг овур-хевирин ам-даа чидирбээн, күдер-кара кадарчының хоюн кажаалажыпкаш, оон бажыңынга кады кире бердим. Ажыл-ижи-биле таныжыксааш, каш чыл хой малдап тур силер? деп айтырдым. Мээң айтырыымга далаш чогу-биле мынчаар харыылап эгеледи:

— Мен 1963 чылда төрүүр хой кадарып кыштадым. 1964 чылда дөтпелер хүлээп алдым. Кадарган хураганнарым күш-деңгели эки. Кыштаам одарлары делгем, оъттсигени-даа элбек. Бо чоок-кавыда аңгыстарда саван-боктуң чежези ол дээр. Шала күскээр, харын ам-даа ында-хаая, аңгыстарга хураганнарым ээдеп, саваңга пөге бээрге, аңгыс кыдыы кур черлерниң кадар-оъдун кастырып тур мен. Мээң одарларым болур бо долгандыр шаттарга, мээстерге болгаш ыжык ойларга ам-даа хой ис баспаан. Соок күштелип, хар улгады бээрге, ол черлерге кадарар мен. Кадарчыга кол-ла чүве, одарларны шын ээлчештирери, оъттуг черлерни курлавырлап алыры боор чүве. Мен ам таптыг-ла 16 чыл хой кадарып келдим. 1949 чылдың күзүнүнде Дагыр-Шемиге турган, ынчангы «Коммунизмче орук» колхозтуң хоюн хүлээп алдым. Ынчан колхозчу өрегелерниң шээр малын мөөңнештирерге, чаңгыс кодан турган. Ону малдап эгелээн мен. Оон бээр үр-ле болду. Бо үениң дургузунда ниитиниң малынга черле каража-когарал таварыштырып көрбедим — деп, Кужүгет Дагба-Доржу Балан-Санович чугаалады.

— Эрткен 1964 чылда чеже хураган, каш килограмм дүк кыргып алдыңар?

— Хоюмга бруцеллёз аарыы таварышкаш, төрүүр 100 хойдан-на 100 хураган алыр дээн хүлээлгем күүсеттинмейн барган — 95 хураган болду, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүк кыргып алган мен—деп, хойжу арай хомудаксап чугаалады.

Ол черле чөп. Чүге дээрге, Дагба-Доржу элээн хөй чылдар улаштыр «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи чораан. Хөйнүң өнчүзү—шээр малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш ол шудургу ажылдап, эки түңнелдерни чыл бүрүде чедип ап келген. 1963 чылда төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганы камгалап албышаан, дүк талазы-биле хүлээлгезин бүрүн күүсеткен. Кужүгет Балан-Сановичини 1959 чылда кызымак күш-ажылы дээш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаан. Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Бүгү-эвилел делгелгезинге база киришкен болгаш областың, ам республиканың Хүндүлел бижиктери-биле хөй удаа шаңнаткан.

Эрткен чайын оон бактаап турганы № 1 хойжу бригаданың мал чемин белеткээр ажылынга идепкейлиг киришкен. Хойжунуң кыштаанда четчир санныг мал чеми чедиртинген.

Кужүгет Балан-Сановичиниң кадайы Монгуш Тараадан Сонамовна оон идегелдиг дузалакчызы.

М. ШУЛУУЖАП.

Чөөн-Хемчик район.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Тыва АССР-ниң девискээринге аңныыр ажылын чорударының чурумнарының дугайында аңныырның чаа Дүрүмүн Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа бадылаан.

Ол дүрүм ниити чүүл, аңныырны чорудары, аңнаарының аргалары болгаш чепсектери, аңныырының хуусаалары, аңныыр биледиин тыпсырының болгаш аң боозун садарының чуруму, аңныыр ажыл-агыйны эргелеп башкарары болгаш хайгаараары, аңныыр чурумун үрээни дээш харыысалга деп, мындыг кол бөлүктерден тургустунган.

Аңныырның чаа Дүрүмүнде онза чүүлдер болза, аңныыр чурумун үрээни дээш харыысалганы шыңгыыратканы болгаш янзы-бүрү ажыктыг аңнарның болгаш куштарның, харындаа чамдык араатан аңнарның болгаш куштарның баш санын камгалаарынче улуг кичээнгейни салганы болур. Чижээ, адыгны эрги Дүрүм ёзугаар чыл дургузунда өлүрери көрдүнген турган. Чамдык үеде ону өлүргени дээш шаңнап-даа турган. Чаа Дүрүм ёзугаар адыгны сентябрь 1-ден июнь 1-ге чедир үениң иштинде өлүрерин доктааткаш, өске үелерде ону эңнаарын шуут хораан. Эъди, кежи, өдү үнелиг, баш саны ховартаан ол аңны өске үелерде өлүрген таварылгада буруулуг кижилерге торгаалды онаавышаан, күрүнеге чедирген когаралы дээш 50 рубльди төлеттирер. Ол ышкаш аңныыр тывышка база көдээ ажыл-агыйга ажыктыг чамдык араатан куштарны кайы хамаан чокка узуткаарын база хораан.

Аңныыр чурумун үрээни дээш буруулуг кижилерге дараазында хемчеглерни хүлээдирин айыткан: сагындырары; хөй-ниитиниң хемчээн көргүзери; бир эвес аңныыр ажылы оон амыдыралының кол үндезини эвес болза, аңнаар эргезин үш чыл чедир казыры; аңнаашкынга ажыглаан чепсээн халаска хавырып албышаан, 20 рубль чедир торгаары.

Аңнаары хоруглуг черлерге чөпшээрел чокка аңнаар, хоруглуг хуусаада аңнаар, азы хоруглуг чепсектерни, аргаларны ажыглаар болза, ындыг чорукталрны мурнунда үлгеткеш, хемчег алдырткан таварылгада буруулуг кижилерни кеземче хоойлузун ёзугаар бир чыл чедир хуусаада эдип чазаар күш-ажылга шиидер азы 200 рубль чедир торгаар, өлүрген аңын болгаш аңнаашкынга ажыглаан чепсээн хавырып болур.

Өлүрерин шуут хораан аңнарны болгаш куштарны аңнаар азы Дүрүмге чөрүштүр аңнааш күрүнеге улуг когарал чедирер болза, буруулуг кижилерни кеземче хоойлузун ёзугаар бир чыл чедир хуусаада хосталгазын казыып, азы ол-ла хуусаада эдип чазаар күш-ажылга шиидер ийикпе 500 рубль чедир торгаар, тыпкан ажыын болгаш боо-чепсээн хавырар.

Дүрүмге чөрүштүр аңнап тыпкан продукцияны хүлээп алганы дээш, белеткел организацияларын торгавас. Ынчалза-даа ол организацияларның складтарындан ындыг продукциялар илерээн таварылгада оларны аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң тускай счёдун дамчыштыр күрүне бюджединге төлевир чокка хавырар. Доктааттынган дүрүмнерни сагыырының хемчеглерин алыр ужурлуг албан-дужаалдыг кижилерни 50 рубль чедир торгаар. Оон аңгыда, күрүнениң аңныыр фондузунга чедирген когаралы дээш белеткел организацияларынга негелдени кылыр.

Күрүнениң аңныыр фондузун камгалаарынга хөй-ниитиниң аңныыр инспекциязын чер-черге организастап, төтчеглекчилерге шыдаттынмас байдалды тургузарының хемчеглери чаа дүрүмде көрдүнген. Хөй-ниитиниң аңныыр инспекторларының идепкейин болгаш сонуургалын бедидер сорулга-биле оларны сойгалап илереткеш, тургускан протоколдарын ёзугаар торгаалга онаашкан кижилерниң төлээн акшазының чартык кезиин шаңнал кылдыр оларга тыпсыр.

Дүрүмге чөрүштүр буур өлүрген чорукту илереткенде 50 рубль чедир, сыынга—25 рубль чедир, элик, хүлбүс, тооргу болгаш чер хаваны болза — 20 рубль чедир шаңналдарны тыпсыр. Ук шаңналдарны администрация шугуму-биле онааган торгаалды төлеткен соонда ийикпе, азы аңныыр Дүрүмүн үрээн кижилерге хамаарыштыр судтуң шииткели күштүг болган соонда база төлевири киргенде аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели тыпсыр.

Спортчу аңнаашкынның аңчылары дуюглуг аңнардан өске аңнарны, суг болгаш тайга куштарын өлүргеш, оларның эъдин хоорайларда, суурларда колхоз рыноктарынга садыглап болурун чаа Дүрүмде чөпшээрээн. Ындыг болза-даа аңнарның эъдин базаарлап садарын, кандыг-даа өлүк чуулунун болгаш черлик аңнарның кештерин хуу кижилерниң боттарынга ажыглаары-биле эттеп болбаазырадырын болгаш аразында садыглажырын шыңгыы хораан. Ол ажылдарны чүгле хамаарышкан күрүне болгаш кооператив организациялары чорудар эргелиг.

Аңныыр черлеринге боо-чепсектиг, ыттарлыг, аң тудар куштарлыг, капканарлыг, аңныырның өске-даа чепсектерлиг, азы аңнап тыпкан продукциялыг чорууру аңнааны азы төтчеглекчи болганы деп санаар.

Араалыг бооларны милиция органындан чөпшээрел чокка, араа чок бооларны аңныыр биледи чокка эдилээри, хоран химикаттарны чөпшээрел чокка шыгжап, ажыглаары шыңгыы хоруглуг. База ол ышкаш тамы оңгарлар казары, өрт кыпсыры, ая салыры, боо аялаары, маспактарны болгаш аңныырның өске-даа чепсектерин ажыглаары кижилерге айыылдыг болганда, оларны шуут хораан.

Четкилер, дузактар, баралар, халыптаар четкилер, дес-кажаалар, сыырткыыш-илбектер салыры, доңдак болгаш улуг харлыг черге аңны сывырары, дошче, кескен кулузунче аңны чыгап сүрери, дуюглуг аңга капка салыры, дүне чырыдып аңнаары хоруглуг. 10-дан хөй кижилерниң аңны сегиртирин, ондатраны боолап өлүрерин, автомашиналар, мотоциклдер, аэрошанактар, самолёттарны аңнаашкынга ажыглаарын чөпшээревес. Суг куштарын катерлер, моторлуг хемелер-биле, өжүрбээн мотор-биле чоокшулап келгеш аңнаарын, чырыдып тургаш өлүрерин хораан.

Айыыл-халапка болгаш аргажок байдалга таварышкан черлик аңнарны, дүлеп турар куштарны, хатшуурганга, улуг харга, үерлээшкинге таварышкан, чеми үзүлген, кылама дошка, чайындыга таварышкан, хемнер, суглар таварты кежип турар, кышкы үеде мөөңнежип турлаглаан аңнарны өлүрерин хораан. Уяларны, үңгүрлерни (бөрүнүүндеи аңгы) казып, үрээр чорукту болдурбас. Буурну, сыынны, соңгу чүктүң ивизин, эликти, хаванны биче калибрлиг боолар, азы улуг, биче тараа октар-биле боолаары хоруглуг.

Тыва АССР-ниң девискээринге оон ыңай хоруглуг чүүлдер: аңныыр черлеринге ыттыг мал кадарары; дуюглуг черлик аңнарның массалыг чыглыр черлериниң чоогунга бруцеллёзтуг мал фермаларын тургузары, капка, дузактарны аңнаашкын соонда хевээр арттырары, чурттакчылыг черлерге боо адары, октуг бооңу ап чорууру, билдинмес чүвеже, дааш-шимээнче, хыыргыышка кижи деңнелинден чавыс ужуп чорууру кушче боолаары, кайы хамаан чок черлерге араалыг боолар-биле караңы боолаары хоруглуг.

Үстүнде доктааттынган чурумнарны аңчы бүрүзүнүң күүседири чүгле черлик дириг амытаннарны чөп ажыглаарынга эвес, база харын кижилерге, мал-маганга айыылдыг чүүлдерни болдурбазынга чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Ак-Эриктиң малчыннары

ТЕС-ХЕМ. «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң Ак-Эрик участогунда малчыннары шээр болгаш бода малдарны 47 кыштагларда менди-чаагай кыштагладып турар. Бүгү кыштагларда мал чемин сөөртүп алган.

Бо хүннерде шээр малдың кышкы оолдаашкынынга белеткел ажылдары чоруп турар. Сөөлгү хүннерге чедир чаш малдың он чаа кажаалары немей туттунган, 28 эрги кажааларны малчыннар боттарының күжү-биле септеп алган.

Шээр малдың массалыг оолдаашкынынга дузалажыр 34 сакманщиктер ам белен, оон кырынга ам 12 сакманщикти белеткеп турар.

Бо участокта шээр малдың оолдаашкыны ам эгелеп турар. Хойжулардан С. Удунуң 93, С. Учук-оолдуң 80 болгаш А. Чадамбаның 67 хойлары төрээн болгаш бүгү хураганнар чидириг чокка камгалап алдынган.

СОВЕТ ТУРГУЗУУШКУН

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР

Советтерниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртурунга, ажылчы чон-биле хүн бүрүнүң харылзаазын быжыглаарынга доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазы улуг рольду ойнап турар.

Оон тодаргай чижээн республикада Советтерниң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазындан көрүп болур. Республиканың чер-чер Советтериниң 312 доктаамал комиссияларында 1669 депутаттар болгаш 1053 активчилер ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң-даа, чер-чер Советтериниң-даа хөй-хөй доктаамал комиссиялары боттарының ажыл-чорудулгазын чедиишкинниг чорудуп, хамаарышкан адырларында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң ажылдарын экижидеринге улуг дузаны чедирип турарлар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылы кончуг солун. Ооң даргазы, депутат эш Александр Иванович Канунников. Комиссия бодунуң ажылын квартал аайы-биле план ёзугаар чорудуп, кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың талазы-биле ажылдарны экижидер дээш комиссияның даргазы, кежигүннери, районнарны тус-тус хуваажып алган. 1963 чылда республиканың элээн хөй эмнелге черлеринге болгаш эмнелге пунктуларынга хыналдаларны чорудуп, четпестерни эдип чазаарынга практиктиг дузаны чедирген. Ооң иштинден Тес-Хем районга болган хыналданың түңнелин көргүзерге-ле четчир. Комиссияның даргазы, ооң кежигүнү Ч. Борбай-оолдуң болгаш өске-даа активчилерниң киржилгези-биле Тес-Хем районда чоннуң кадык камгалалының байдалын хынааш, хыналданың түңнелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга киирген. Ол айтырыгның талазы-биле Тес-Хем райкүүскомнуң даргазының илеткелин Президиумнуң хуралынга дыңнап чугаалашкан.

Ооң түңнелинде эмнелге хандырылгазының талазы-биле ол районда чамдык экижилгелер бар. Районга эмнелге ажылдакчыларын четчелээр болгаш оларның материалдыг амыдыралын экижидер ажылдар чоруттунган. Районнуң төп эмнелге бажыңының капитал септелгезин кылган. Орта хереглээри-биле райкүүскомга 15 муң рубльди немей берген. Ырак малчыннарны болгаш суурларны кезип чоруур эмнелгениң комплекстиг бригадазын тургускан. Дээди Советтиң Президиумунуң доктаалын күүседир талазы-биле айтырыгны район Совединиң сессиязынга база чугаалашкан.

Шеми болгаш Саглы кодээ Советтериниң доктаамал комиссиялары база эки ажылдап турарлар. Саглы кодээ Советтиң культура болгаш улус өөредилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссиязының инициативазы-биле Теректигниң болгаш Көк-Тейниң хойжу бригадаларының төптеринде кызыл булуңнарны дерип кылган. Ынчангаш малчыннар хостуг шактарында лекция, беседаларны, номчулгаларны дыңнап турарлар. Каа-Хем район Совединиң кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязы чонну эмнелге болгаш социал хандырылгазын экижидер талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп келген.

Ам эрге-чагырганың күүсекчи органнарының болгаш эргелеелдериниң эргезинде айтырыгларның дыка хөйүн Советтер болгаш оларның доктаамал комиссиялары шиитпирлээрин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазында айыткан.

Ол соругну боттандырар дээш 1963 чылда ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң мурнунда хоорайның күүсекчи комитединиң болгаш ооң килдистериниң, хамаарылгалыг организацияларының шиитпирлеп турган айтырыгларын доктаамал комиссиялар шиитпирлээр кылдыр дамчыдып берген болгаш доктаамал комиссияларның эргелерин элээн калбарткан.

1964 чылда ол-ла айтырыгны Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем райкүүскомнары база чугаалашкан болгаш ол райкүүскомнарның, оон килдистериниң база өске-даа организацияларның эргезинге турган айтырыгларны ук Советтерниң доктаамал комиссиялары шиитпирлээр кылдыр шилчиткеннер.

Оон иштинден чаңгыс чижек.

Тес-Хем район Совединиң доктаамал комиссиялары шиитпирлээри-биле дараазында айтырыгларны киирген.

Саң-хөө болгаш бюджет талазы-биле комиссияга:

Чурттакчы чондан кирер үндүрүглерниң төлекчизи онааган үндүрүгнү төлээриниң барымдаазы чок апарганда, азы ол үндүрүгнү төлекчизиниң кырындан үндүр бижиир таварылгада ССРЭ-ниң Саң министерствозунуң 1964 чылдың октябрь 2-деги № 1450 саавырын барымдаалап шиитпирлээр; эрткен чылдың бюджет хөреңгилериниң артыышкынын болгаш бюджеттиң чылда немей алдынган орулгаларын кайнаар чарыгдаарын шиитпирлээр; саң-хөө болгаш бюджет талазы-биле чондан кирген билдириишкиннерни хынаар болгаш шиитпирлээр.

Кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле комиссияга:

Бюджетте көрдүнген хөреңгилерниң эмнелге албан черлеринге хуваалдазын; РСФСР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң 1957 чылдың апрель 19-та № 70 болгаш 1961 чылдың январь 10-да № 5 дужаалдарын ёзугаар назылап кырааннарга болгаш бирги база ийиги группаның инвалидтеринге пособие тыпсырының дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

Улус өөредилгези болгаш культура-чырыдышкын талазы-биле комиссияга:

Күрүне хандырылгазынга уругларны хүлээп алырын, чамдык ада-иелерни уруглар албан черинге төлевирден хостаарын, ада-иези чок уругларны карактап, камгалаарын болгаш дуза көргүзерин, азыраар черлерже чорударын шиитпирлээрин, урут азырап алырының айтырыын шиитпирлеп бээрин, культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылдаар үезин болгаш чурумун бадылаары болгаш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээрин көрген. Өске-даа доктаамал комиссияларга шиитпирлээри-биле элээн хөй айтырыгларны киирген.

Ук айтырыгларны доктаамал комиссияларның эргелеринге бээрин күүскомнарга чугаалажыры-биле чергелештир Советтерниң сессияларынга ыявыла-ла чугаалашкан турар болгаш тускай шиитпирни хүлээп алыр ужурлуг. Ол айтырыгларны чугаалажып көөрде, хөй-ниитиниң киржилгезин, сүмезин алыр болгаш ханы өөренип көөрү эргежок чугула. Бо айтырыглар талазы-биле чамдык күүскомнарның киирип турар саналдары-биле таныжып көөрге, доктаамал комиссияларның эргелеринге шилчидип берип турар айтырыглары ялым чок болгаш мурнунда-ла оларның ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан айтырыглар болуп турар. Ындыг чоруктарны болдурбайн, оларның эргелерин калбартырынга таарышкан чаа-чаа чүүлдерни хынамчалыг бодап киирери чугула.

Республиканың чамдык район, хоорай, суур болгаш кодээ Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылында четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан. Четпестерниң үнүп кээп турарының кол чылдагааны болза, доктаамал комиссияларның даргаларынга соңгуттурган чамдык депутаттарның талазындан ол чугула даалганы инициатива чок, багай күүседип турарында. Хамаарышкан Советтер олардан шыңгыы негелделерни кылбайн, оларның ажылынга боттуг дузаларны чедирбейн келгенин база айтыр херек.

Улуг-Хем районнуң чамдык кодээ Советтериниң доктаамал комиссиялары кончуг багай ажылдап турарлар. Чоокта чаа болган хыналдадан алырга, Арыг-Үзүү кодээ Советтиң доктаамал комиссиялары мырыңай ажылдавайн турары илереэн.

Доктаамал комиссияларның ажылынга активти калбаа-биле киириштирер чорук, оларның ажылын экижидеринге, масса чон-биле харылзаазын тударынга улуг ужур-дузалыг. А чамдык Советтер ону үнелеп көрбээниниң уламындан доктаамал комиссияларның активи кончуг эвээш болуп турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң доктаамал комиссияларының составында чаңгыс-даа активчи чок болган.

Тожунуң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының активи чүгле 34 кижи, Өвүрнүң чүгле — 60, Тес-Хемниң чүгле — 58 кижи болгаш Улуг-Хем, Бии-Хем районнарда оон дээредевес.

Адаттынган районнарда чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылын экижидер талазы-биле Советтерниң күүсекчи комитеттериниң удуртукчулары чогуур хемчеглерни албайн келгеннер. Оон уламындан депутаттарның Советтиң ажылынга идепкейлиг киржилгезин хандырып шыдавайн турар.

Советтерниң доктаамал комиссияларының эргелерин калбартыр дугайында Тожу районнуң чер-чер Советтери, райкүүском мынчага чедир кандыг-даа ажыл чорутпааннар.

Ай санында план ёзугаар ажылдап, чер-черде четпестерни илередип, оларны чайладырынга шыңгыы демиселчилер болурун, хамаарышкан адырларында ажыл-агыйның айтырыгларын боттарынга берген эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр долу шиитпирлеп турарын доктаамал комиссиялар чедип алыр ужурлуг. Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылынга хөй-ниитини калбаа-биле киириштирер сорулга-биле оларның составынга активчилерниң санын көвүдедири чугула. Доктаамал комиссияларның эргелерин калбартырының моон-даа ыңай кичээнгейге алыры Советтерниң болгаш оларның күүскомнарының хүлээлгези болур.

Ш. КАНДАН.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң оргкилдизиниң
инструкторы.

ВЛАДИМИР ОБЛАСТЬ. Александровскиниң радио заводу «Рекорд-6» деп, стол кырының телевизорун бүдүрүп үндүрериче кирипкен. Мурнунда үндүрүп турган «Рекорд-Б»-ге бодаарга, ол дыка хөй артык шынарларлыг болуп турар. Экранның доора дуртун 35 сантиметр улгаттырган, хемчээлин болгаш дензизин бичелеткен, даштыкы каасталгазын экижиткен.

«Рекорд-6» 12 телевизие каналдарының кайызындан-даа дамчыдылганы хүлээп ап болур. «Рекорд-6» деп телевизорнуң схемазын Воронежтиң «Электросигнал» деп радио заводунуң конструкторлары хүлээп алыышкын-телевизие техниказының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду-биле кады ажылдап кылган. 1965 чылда завод ындыг телевизорларны 360 муңну бүдүрүп үндүрер.

ЧУРУКТА: телевизорлар хынаарының конвейери.

Продукцияның четпестерин маңаа илередир. Мурнунда—мастер Виктор Мухин.

Фото Г. НИКИТИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эрги бугаларны кагбас

Чоокка чедир-ле Черби, Кара-Хаак, Ээрбек, Сесерлиг суурлар Кызылды картофель, ногаа-биле эки хандырып келген болгай. Үстүнде черлерниң суггаттыг шөлдеринге үнүш эки үнүп турар. Дансы хем 1000 гектар шөлдү суггарып шыдаар. Ынчалза-даа ол черлер ам ажыглалга кирбейн барган. Кара-Хаактан Черби баар оруктуң кыдында эрги буга бар. Ол ам септеттинмейн турар.

В. НИКОЛАЕВ.

Малчыннарның аалчызы

Бо чылдың дөрткү кварталында 4800 рубльдиң бараанын садыглаар турарын автолавкага планнап берген. Оон эргелекчизи комсомолчу Ооржак Дойтан—Бора-Шайда болгаш Саглыда малчыннарга бо-ла садыглап кээр. Малчыннар кандыг-ла бараанны чагаан болдур, ол эккелген турар. Шак ынчаар ажылдап тургаш, 6467 рубльдиң бараанын садыглаан.

Эш Дойтан чүгле шофер болгаш садыгжы эвес, харын идепкейлиг хөй-ниитичи — агитатор. Малчыннарга солун беседаларны кылып берип чоруур.

М. АРТАА.

◆

Чыл бүрүде-ле мурнап турар

Артаа Моңгуш партия организациязының секретарынга келгеш, бодунуң сагыш-сеткилин илередип, партия кежигүнүнүң кандидадынга кирерин күзээн билдириишкинин тудускан.

— Кончуг-ла шын-дыр,— дээш, секретарь аңаа элээн каш сүмени берген. Секретарьның чагыг-сүмезинге ол улам сорук кирген. Хойжунуң изиг күзелинге, тура-сорукурунга секретарьның сеткили база-ла ханган.

Ак-Туруг салбырның коммунистери хойжу Моңгуш Холчукеевич Артааны коммунистиг партияның кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган шиитпирни СЭКП Улуг-Хем парткомунуң бюрозу бадылаан.

Хойжу-биле ужуражы бергеш, ооң ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын айтырып, ур эвес чугаалаштым.

Аныяк коммунист эш Артаа он беш чыл бурунгаар мал ажылынга киргеш, ам-даа малчын хүлээлгеде ажылдап турар. Мурнакчыларның дуржулгазын, тускай эртемниглерниң сүмезин ажыглавышаан, ажылды ол чылдың дөрт айлчээнде планныг чорудуп келген. Кыш мал ажылынга эң-не харысалгалыг болурун хойжу эки билир. Ооң кыштаа — Боош-Дагда. Хоюнуң кажаазы чылыг, делгем, мурнун серилеп кылган. Ында чадагай кажаалардан ангыда, чаш малдың кажаазын тускай кылгаш, үш өрээлдээн. Чаш хураганнарның өзүлде доругуушкунун барымдаалап, бирээзинден бирээзинче шилчидип турар. Ылаңгыя өзе берген хураганнар барык-ла чадагай кажаада турар. Кодан девискээрин үргүлчү арыглап турар.

Хоюнуң одары үш кезекке хуваатынган. Кыштаг чоогунуң одарларын малдың оолдаашкын үезинге курлавырлаан. Хою бүрүн оолдапканда, арттарның мээс талазында эки оъттуг черлерге кадарарын чурумчудуп алган. Төрүүр хойларны тускай кажааларга тургузуп, оларны суг, немелде чем-биле хандырып турар.

Массалыг оолдаашкынның үези— кадарчыга шыңгыы шылгалда. Ажыл ынчан чайжок. Ол үеде сакманщиктерниң дузазын хойжу улуу-биле үнелеп турар. Хөй оолдап турда, бүгү хайгааралды улуг кадарчы бодунга албышаан, ажыл-агыйны башкарар. Бодүүн аптечканы тургузуп ап, мал эмчизиниң сүмезин ёзугаар эмни ажыглап турары чаңчыл болу берген.

Частың кадыг-бергезин шудургу ажып эрткеш. Кожайның чайлаанче ол кожуптер. Аңаа чуулданы болгаш кыргыышкынны эртирер. Ооң соонда Кара-Суг чайлаанга баргаш, көштү дөрт-беш чедир ыяавыла солуур. Ол болза хойнуң семиртилгезинге улуг дузалыг болуп келген. Кадарчының чугаазы-биле алырга, көштү өй-өйлеп солууру, кажаа чокка чадагай хондуралы семиртилгеге, хойдан хөй продуктуну алырынга ажыктыг.

Хойжунуң өг-бүлези найыралдыг, ажыл-иш дээнде чүткүлдүг, кызымаккай. Олар беш уругну кижизидип өстүрген болгаш оларның келир үеде аас-кежии, өөредилгези дээш үргүлчү сагыш салып чоруурлар.

Ленин аттыг колхозтуң кежигүнү турда, ооң күш-ажылчы чедиишкиннерин ажыл-агыйның баштаар чери каш удаа демдеглеп келген. Ол өг-бүле өртектиг белектерни каш удаа алган болгаш ийи чыл улаштыр сес-сес хураган-биле шаңнаткан. Моңгуш Холчукеевичиге 1958 чыл уттундурбас болган. Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы оон хөй ажылынга чедип ап келген чедиишкиннерин база кызымаккай чоруун үнелеп көргеш, бистиң Төрээн чуртувустуң чүрээ— Москваже, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче чоруткан.

— Самолётка, демир орукка-даа олуруп, Москваны магадап көрдүм. Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачы-хавыязында магалыг-ла чүвени көрген, билген мен. Сагыш-сеткилимге эң-не уттундурбас чүве—Коммунистиг партияның үндезилекчизи улуг Ленинниң Мавзолейинге чораанывыс болур. В. И. Ленинниң партиязының кежигүнүнге кирип алыйн, ооң хүндүлүг адын эдилеп чоруййн деп бодал мени хайныктырган. Ол бодалымны ам-даа катап-катап сактып кээр мен!—деп, ол өөрүшкү-биле чугаалады.

Коммунист деп алдар хүндүлүг болгаш бедик харысалгалыг. атка ажыл-иштиң, амыдырал-чуртталганың талазы-биле төлептиг болурун эш Артаа эки билир. Хойжунуң коданында төрүүр 513 хой бар. Чүс башка онааштыр 100 хураганны бүрүн камгалап, хойдан 2 килограмм дүк алыр дээш демисежир социалистиг хүлээлгелиг. Эрткен чылын чүс хойдан 92 хураганы, бир хойдан 1,5 кг дүктү алган. Бо кышты эки хүр ажары-биле алды тонна сигенни, бир тонна будук-бүрүнү белеткеп алган.

Хойжу-биле чугаалажып олурарга, ажыл-үүлеге болганчок-ла таваржы бээри бергелерни ооң шыдамык ажып эртип, дуржулганы чылбүрү чыып ап, ону чаарты ажыглап турары солун болгаш өөредиглиг.

Д. АРАКЧАА.

Чөптүг негелде

Алдыы-Балыктыгның хойжу бригадазы «Тере-Хөл» колхозтуң төвү Күңгүртүг суурдан 75 км черде. Үш чыл бурунгаар Күндүс хемниң аксынга ол бригаданың төвү тургустунган. Бригадалар төптери бүгү чүве-биле долу хандыртынган турар ужурлуг чүве болгай. Ынчалза-даа бисте ындыг эвес. Чунар бажың чок, лекция, беседа болбайн турар. Малчыннарның чагыткан солуннары айда бир-ийи катап-ла келир. Хөй солун чаңгыс угда чедип кээрге, кижи ооң кайызын-даа номчуур аайын тыппас боор-дур.

Кызыл булуң деп адап турар бажынчыгажывыс бар-ла, харын. Ында кижи олурар сандай, номчуур ном, ойнаар херексел, лозун, плакат-даа чок. Эжии үргүлчү хааглыг турар. Малчыннарның нийти хуралы болганда, ону ынчан ажыдар. Бистиң бригадада колдуунда аныяктар ажылдап турар. Кандыг-даа хөг-омак чок бөрга, оларның чалгаарап турары чөп. Кызыл булуңнуң гармошказын У. Норбу өөнде кадагалап турар. Гармошканы шыгжааны дээш ол айда 8 рубльди ап турар. Ол үнүп турар акша-биле хөгжүм херексели саткан болза ажыктыг болур ийик. Ындыг четпес байдалды колхоз баштаар черинге каш удаа чугаалазывыса-даа, мынчага чүү-даа экиживээн.

Иви мал колхозтуң анныыр ажылынга улуг рольду ойнаар болгай. Ынчалза-даа ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ивиже кичээнгей салбайн турары четпес. Иви малдаан кижилерниң культурлуг амыдырал-чуртталгазы ам-даа куду. Назы эрткен кырганнарны мал ажылындан солааш, оларның орунга аныяк кижилерни тургусса чогуур деп санаар мен.

Ч. ДАМДЫҢ.

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Балгазында санаторийниң дыштаныкчылары солун лекциялар болгаш беседалар дыңнаарынга улуг сонуургалдыглар. Ынчалзажок кижилерниң ол күзели четче хандыртынмайн турар: лекциялар болгаш беседалар биске кончуг ховар болуп келген.

Ында-хаая болгулаар лекцияларның болгаш беседаларның шынары куду. Ылангыя медицина темазынга болуп турар лекциялар болгаш беседалар аажок эреңгей, кижилерниң салган айтырыгларынга долу харыы бердинмейн турар. Дыштаныкчыларның аразында үндезин чон көвей болгаш оларның кол нуруузу орус дыл кырынга кылган лекция, беседаларны чедир билип шыдавас турда-ла, тыва дылга лекция, беседалар мырыңай болбайн турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң V сессиязының материалдарын бүгү чон таныжып турар. А санаторийде бо талазы-биле тайылбыр ажылы амга чедир чоруттунмаан. Ынчангаш дыштаныкчылар үстүнде айтырыгже кичээнгей салырын санаторийниң удуртукчуларындан болгаш СЭКП Таңды парткомундан дилеп турар.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Отчугашты оваарыңар

Бир Культура бажыңының ажылының дуржулгазындан

Партия организацияларының кижизидилгелиг ажылының төвү — культура-чырыдыышкын албан черинин ажыл-чорудулгазынче кичээнгейни улгаттырарын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айыткан.

Үшкү АТК-ның коммунистери болгаш комсомолчулары Совет Тываның он чылы аттыг Культура бажыңын идеологтуг ажылдың ёзулуг-ла төвү кылып алганнар. Кыштың узун, чайның кыска кежээлеринде-даа Кызылдың Улуг-Хем ол чарыында чурттакчылары боттарының бо культурлуг дыштанылга «цегинин» чырып турар отчугажынче уруктел чок шууужуп-ла турарлар. Солун илеткелдерни, лекцияларны дыңнаар, чаа кино-фильмнерни көөр, бот-тывынгыр уран чүүлдүң концерттерин дыңнап, хөглүг дыштаныр азы боттарының сеткил-сагыжын хайныктырып турар айтырыгларга харыы алыр-даа дээш үшкү АТК-ның чолаачылары болгаш слесарьлары, түүйбү заводунуң ажылчыннары, башкылар болгаш эмчилер Культура бажыңынче чоруп турары ол.

Культура бажыңының ажылдап турар байдалы чурттакчыларның сеткил-сагыжын хандырып турар. Маңаа № 3 АТК-да партия организациязы (секретары эш И. Ф. Казачков) улуг рольдуг болуп турар. Культура бажыңының кол даяныр активи АТК-ның ажылдакчылары. Оон кандыг-даа хереглелдерин ол коллективтиң удуртулгазы болгаш активтери хөй-ниитичи киржилге-биле ак-сеткилдиг күүседип турар. А Культура бажыңы транспортчуларның дилеглерин болгаш негелделерин база эки хандырып, оларның организастаан массалыг хемчеглеринге бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерттерин үндүрүп, өске-даа чүүлдер-биле дузалап турар.

Хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң чайын болган көрүлдезинге Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери ийиги черни ээлээннер, а танцы бөлүү хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Бот-тывынгыр артистерден үшкү АТК-ның ажылдакчылары мастер А. Фомичев, ажылчыннар З. Зябова, А. Мухина, А. Валькова, токарь И. Ивкин, бригадир Харлан, слесарь Шкарубо, чолаачы Ищейкин болгаш өскелер-даа мактал бижиктерни алганнар. Культура бажыңында 30 актив-артистер бар. Чаа чылга улуг концертти белеткээн. Оон программазында солун ырлар, танцылар болгаш уран номчулгалар кииртинген. Олар концерти Каа-Хем районнуң төвүнге база көргүзер деп турарлар.

Совет Тываның он чылы аттыг Культура бажыңы черле солун ажылдарны кылып турар. Маңаа неделяның среда санында хөй кижи дыңнакчылыг делгереңгей лекцияларны номчуурун организастааш, оон соолунде кино-фильмнерни көргүзерин чурумчуткан. Суббота хүннериниң кежээлеринде Культура бажыңының аныяктар ээлепкеш, солун темаларга чугаалажыышкыннарны, маргылдааларны болгаш диспуттарны организастап, хөглеп, танцылап турарлар. Организастап турар бүгү хемчеглер солун, бедик утка-шынарлыг боол, кижилерни хандырып, оларның сагыш-сеткилин хандырып турар болзун дээш. Культура бажыңының директору эш Н. А. Ивкина хөй чүүлдерни кылып турар. «Совет кижиниң чараш чаагайы чүдел», «Бистиң Тывавыстың келир үези магалыг», «Островский бистиң чүрээвисте», «Лермонтовтуң чогаалдары» дээн чергелиг болгаш өске-даа темаларга кежээлер кончуг эки эрткилээн. Кино сеанстары эгелээр мурнунда делгереңгей беседалар удаа-дараа болгулаар. Ылангыя ында участок эмнелгезиниң эмчизи Анастасия Михайловна Усачеваның атеистиг темага кылып турар беседаларын чыылган чон улуг сонуургал-биле дыңнап турар.

Культура бажыңында тускай чурукчу чок. Ынчалза-даа хөй-ниитиниң киржилгези-биле мында шынарлыг болгаш чараш көскү агитацияны дерип кылган. «Коммунистиг экономика», «ССРЭ-ниң 20 чылда хөгжүлдези», «Коммунизм тургузукчузунуң мораль талазы-биле дүрүмү», «Неделяның чаа чүүлдери» дээн чергелиг стендилер шевергин болгаш эки кылдынгылаан. Солуннардан болгаш журналдардан алдынган чаа чүүлдерниң витриназы үргүлчү чаартынып турар.

Культура бажыңында библиотекага кирерге, база-ла сеткил өөрүнчүг. Оон эргелекчизи Вера Феодоровна Лебедева ном пропагандалаар талазы-биле чогаадыкчы тывынгыр ажылдап, хөй-нийти хемчеглерге идепкейлиг киржип турар. Мында «Төөгүлүг хүннер демдеглелиниң календары», «Атеистиң булуңчугажы», «Уругларга булуң» дээн чергелиг чүүлдерден эгелээш, хөй болгаш солун делгелгелер бар. Библиотеканың 860 номчукчуларының иштинде идепкейлиг болгаш негээчел кижилер хөй. Бир өг-бүле иштиниң кежигүннери — № 3 АТК-ның мастери Анатолий, медсестра Галина Фомичевтер чүгле сөөлгү үш ай иштинде безин уран чогаал литератураларының 27 номнарын номчааннар.

Тематиктиг кежээ, алдарлыг ой демдеглели бүрүзүнге библиотека тускай литература делгелгелерин кылып, кино эгелээриниң мурнуу чарында чаа чогаалдарның болгаш номнарның кыска тайылбырын кылып турар.

Боттарының культура одагларының эки ажылының дугайында Улуг-Хем ол чарыының чурттакчыларының чылыг сөстерин хөйнү дыңнап болур. Олар Культура бажыңын болгаш библиотеказын «дыштанылга цеги» деп адап алганнар. Ылангыя № 3 АТК-ның ажылдакчылары болгаш удуртукчулары ол культура одагларын шуут-ла боттарының кылдыр санап турарлар. Ынчаарга түүйбү заводунуң удуртукчуларынга (директору эш П. С. Петеневка, парторганизация секретары эш А. Н. Берловка) хамаарыштыр ынчаар чугаалаары амдызында берге. Түүйбү заводунуң ажылчыннарының хөй кезии хем ол чарыында чурттап, ол-ла культура одагларынга барып турар болза-даа, заводтуң удуртукчулары Культура бажыңынга кандыг-даа дуза чедирбейн турар. База-ла ында турар Кызылдың № 8 школазының (директору В. И. Пуговкин, партия организациязының секретары Н. В. Соболева) башкылары база-ла идепкей чок боол, бот-тывынгыр уран чүүлге болгаш өске-даа хемчеглерге багай киржип турар. Ындыг ийзылыг удуртукчуларга болгаш ажылдакчыларга «Культура отчугажын оваарыңар, оон ойбаңар, оон чүгле ажыктыг чүүлдерни тып алыр силер» деп сүмелексевес аргажок-тур.

А. ЛЕПЕШКИН.

А. Никитина хоорайның харылзаа конторазының эки ажылдыг почтачыларының бирээзи. Ол хоорайның он дугаар участогун харыылап турар. Ооң харыылап турар участогунуң чурттакчылары ону мактаарлар. Чүге дээрге, ол чоннуң чагаа болгаш солуннарын, журналдарын база өске-даа чагыгларын ээлеринге чогуур үезинде чедирип турар. Чоокта чаа болуп эрткен чаа чылдың байырлалынга ооң участогунуң чурттакчылары акы-дуңмаларының, дөргүл-төрелдериниң, чаа чыл таварыштыр байыр чедирип чоруткан телеграммаларын айыткан шагында болгаш хүнүнде барып чедирген. Ол чүгле чурттакчыларга почтачы эвес, албан бүдүрүлге болгаш школа, уруглар албан черлери база хаамаржыр. Ооң эки ажылын харылзааның баштаар чери каш удаа демдеглээн.

А. Никитина бодунуң кызымак күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүлелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: А. Никитинаның чаа почтаны алгаш, өөрүшкү-биле бар чорууру.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН

БИСТИН КОЖАЛАРЫВЫСТА

СЭКП-ниң Хакас обкому 1964 чылдың июль айда совхозтарның болгаш колхозтарның сүт-бараан фермаларынга мал чемнери белеткээр кухнялар тудар дугайында шиитпир хүлээп алган. Мал чемнери белеткээр кухняларның тудуушкуну болгаш дериишкини чорup турар үеде ажыл-агый удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш анаа тудугжулар эки кылдынган төлевилелдер киирип, а ооң соонда оларны херек кырынга боттандыргаш, эки эгелээшкинни кылганнар. Хөй ажыл-агыйлар мал чемнери белеткээр эки цехтерлиг болган.

Шира районда «Копьевский» совхозтуң бүгү-ле сүт-бараан фермаларында мал чемнери белеткээр механизастаттынган цехтер онза солун боор турар. Мал чемнери белеткээр цехти тудуп тургузар талазы-биле кол идеяны совхоз директору эш Тортуков болгаш прораб эш Молчанов илип үндүрген. Копьевчилерниң мал чемнери белеткээр цехтери аажок бөдүүн, тургузуг талазы-биле эптиг, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш инектерниң база аныяк мыйыстыг бода малдың бүгү баш санын хээндектеп, ылбырадып, хөөткен саваң-биле хандырып турар. Мал чемнери белеткээр чаңгыс аай хевирлиг цехтерде ажыл чогум-на ындыг боор турар. Чүге дээрге, олар чаңгыс аай төлевилел-биле кылдынган болгаш четчири-биле механизастаттынган цехтер-дир.

«Копьевский» совхозтуң мал чемнери белеткээр механизастаттынган цехтеринге центнер саваңны хээндектеп, ылбырадып хөөдеринге күш-ажыл, акша хөреңги чарыгдалдары дыка чиигеп турар. 1963 чылда саваңны бүдүүлүк арга-биле, ыяш хааржактарга ылбырадып, хөөдүп турда, малга чиртири-биле белеткээн саваңның бир центнериниң бот-үнези 2 рубль 84 көпеек турган. Мал чемнери белеткээр механизастаттынган цехке эки шынарлыг белеткээн бир центнер саваңның бот-үнези ам 50 көпеек азы мурнунда турганындан 5—6 катап чиик өртектиг боор турар.

Ам мал чемнери белеткээр цехтерниң тургузуун болгаш дериглелерин кезектер аайы-биле таныжып көөр, копьевчилерниң дуржулгазын өөренип, боттарынга ажыглаар дээш кожа болгаш ырак-даа ажыл-агыйларның төлээлекчилери «Копьевский» совхозче үргүлчү кээп турарлар.

Ынчангаш «Копьевский» совхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазының дугайын тодаргай чугаалаар деп бодаан мен. Бо совхоз ырак болгаш энергетиктиг баазазы кошкак ажыл-агый боор турар. Механизацияның чепсек-херекселдери, эргежок чугула демир аймаа болгаш өске-даа чүүлдер совхозка чедишпейн турган. Ооң ужурунда копьевчилер мал чемнерин комплексилиг механизастаарынче чогуур кичээнгей салып, бөдүүн шиитпирни чедип алганнар. Ол ышкаш тудуп турар мал чемнери белеткээр цехтерниң дериглелери иделдиг база бүдүрүкчүлүг болурун чедип алырын оралдашкан.

Ооң мурнунда копьевчилер Ужур районда Калинин аттыг колхозче барып турганнар. Чүге дээрге, ында мал чемнерин белеткээри багай эвес тургустунган турган. Ынчалзажок оларның чамдык чүүлдери копьевчилерге таарышпаан болгаш ажыглаттынмас хире болган. Мал чеми ылбырадыр оңгарлар бир оран-савада, бус үндүрүкчүлери өске оран-савада турган. Эдерээн комбайндан азы мал чеми чарбалаар херекселден каш метр өрү бедик черже саваңны дамчыдып тургаш саваң хээндээн дамчыдарын бергедеп турган.

Мал чемнери белеткээриниң бүгү чорудулгаларын «Копьевский» совхоз чаңгыс тускай оран-савага чорударын шиитпирлээн. Кажааны чартык ханылаткан хевир-биле туткан.

Мал кажааларының дээвиир крышаларын колдуунда кайда-даа ажыглавайн турар болгай. А копьевчилер мал чемнери белеткээр цехтериниң крышаларын ажыглап, оларга саваң хээндээн шыгжап турар. Крышада мал чеми ылбырадыр дөрт оңгарның кырында үнер-кирер дөрт халып тургустунган. Халыпты ажыдыптарга, саваң хээндээ мал чеми чымчадып ылбырадыр оңгарже боду төктүп бадып турар.

Ылбырадылга оңгарлары дөрт. Оларның ханалары бетондан кылдынган. Оңгарлар ханаларының ийи талазында. Оларның аразында үш метр хире эртер чер бар. Силос салыр шөлчүгеш база бар.

Ылбырадылга оңгарының узуну 3 метр, калбаа 2 метр, ханызы 1,8 метр.

Цехке саванны белеткээриниң чорудулгазының дугайында каш сөс. Мал чеми белеткээр цехке сөөртүп эккелген саванны ийи ажылчын кижи тараа чарбалаар «ИТК—30» деп херекселче дамчыдып бээр. Оортан халып дамчыштыр ылбырадылга оңгарынче саваң боду төктүп турар.

Ылбырадылга оңгарының дүвүнде рама хевирлиг шорга бар. Ооң узуну 2,8 метр, калбаа—1,5 метр. Ону бүдүн чартык дюйм хоолайдан тудуштур каңнап тургаш кылган. Ооң кырында чартык хааржак хевирлиг четки салып каан.

Четки-хааржак кырынче 15—20 сантиметр кылын кылдыр саваң хээндээн урар. Саваң хээндээн урар үеде концентраттарны база урар. Ооң соонда беш сантиметр хире кылын силосту урар. Ол силос ылбырадылга оңгарының үстүнге чедир урдунар.

Салдынган массаны ийи-үш хуулуг дустуг суг ээзилдирии-биле шыгыдар. Бир центнер саваң хээндээнге 40 литр ээзилдиригни чарыгдаар.

Массаны өттүрүп, шыгыткан соонда, ылбырадылга оңгарын шит азы брезент-биле үстүнден дуглаар болгаш резина шланг-биле бус дамчыдар черже улаар. Ылбырадылганы 0,3—0,4 атмосфера бус базыышкыны-биле 6—8 шак дургузунда үргүлчүлээр. Ылбырадып чымчаткан массаны кудук суу-биле 40—50 градус чедир соодар.

Ооң соонда ылбыраткаш, база эки сооткан массаже дрожжи ажыткызын урар. Дрожжини үе-үеде агаар кирбишаан, 3—4 шак дургузунда кылыр.

«Московский» совхозта мал чемнери белеткээр цехтер база солун. Ында хосталы берген эрги инек кажаазын хээндектээн саваң ылбырадып чымчадырынга таарыштыр кылган. Ол кажаа иштинде чеден беш аът күштүг локомобильди тургускан, ол дээрге ылбырадылга оңгарынче бусту болгаш сугну берип турар. Ылбырадылга оңгарлары сес. Оңгар бүрүзү сес кубометр хире ишкир.

Саваң кескиндизин оңгарларже уары болгаш ылбыраткан мал чемин оон уштуру кандыг арга-биле механизастаттынганыл? Мал ажылында хөй күш үнер чорудулгалар талазы-биле механик Владимир Михеевич Попов болгаш ферма эргелекчизи Дмитрий Иванович Поздняков ол сорулгага ажыглаар бөдүүн, ынчалзажок эптиг хааржактарны сүмелээннер. Оларны саваң хээндээ-биле долдурар, тельферниң дузазы-биле ылбырадылга оңгарынче бадырар, ылбыраткан соонда ужулгаш, шуут-ла терге кырынга салыр. Тергелер-биле ук мал чемин инек кажааларынче тарадыр сөөртүп турар.

Мал чемнери хөөдер цех кожазында кажаада тургустунган. Тускай дериттинген автомашиналарга болгаш трактор тергелеринге сөөртүп эккелген саванны тараа чарбалаар херексел-биле хээндектеп дораар болгаш ишкири үш кубометр бункерже дамчыдып бээр. Ында саваң хээндээн чымчадыр ылбырадып, дус кислотазының ээзилдирии-биле холуштур ажыдып турар. Ооң соонда ол ылбыраткан хээндек бункерлерниң алакы халыптарын дамчыштыр бетон саваже кирер, аңаа ол эки холужар болгаш сооттунар. Ооң соонда ол массага 10—12 кочал ишти ажыткыны немээр болгаш база катап холуштур булгаар.

Саванны малга чиртириниң мурнунда белеткээр талазы-биле эптиг болгаш бүдүрүкчүлүг цехти кылып бергени дээш «Московский» совхозтуң саанчылары механизаторларга болгаш тудугжуларга өөрүп четтиргенин илередип турар. Ол цех болза кышкы үеде сүт саалдазын бедидер, чылда алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир арганы оларга берип турар.

Хакасияның совхозтарында болгаш колхозтарында мал чемнери белеткээр 100 ажыг механизастаттынган цехтер туттунган. Тускай эртемниглер оларның тургузуун улам бөдүүнчүдүп, ажылдаарын сайзыраңгайжыдарын оралдажып турар.

„Копьевский" совхозтун мал чемнери белеткээр цегинин план схемазы

Шыйыгларда көргүскен демдектер	Аттары	Саны
1	Чем ылбырадыр ванналар	4
2	Дуглаглыг эжик	2
3	Хөмүр склады	1
4	Силос салыр шөлчүгеш	1
5	Суг тургузар болгаш кылымал сүт белеткээр чер	1
6	Дрожжи ажыткызы кылыр улуг доскаар	1
7	Кудук	1
8	Тунуктурулга	1
9	Силос салыр шөлчүгеш	1
10	Чадалыг оруктар	4

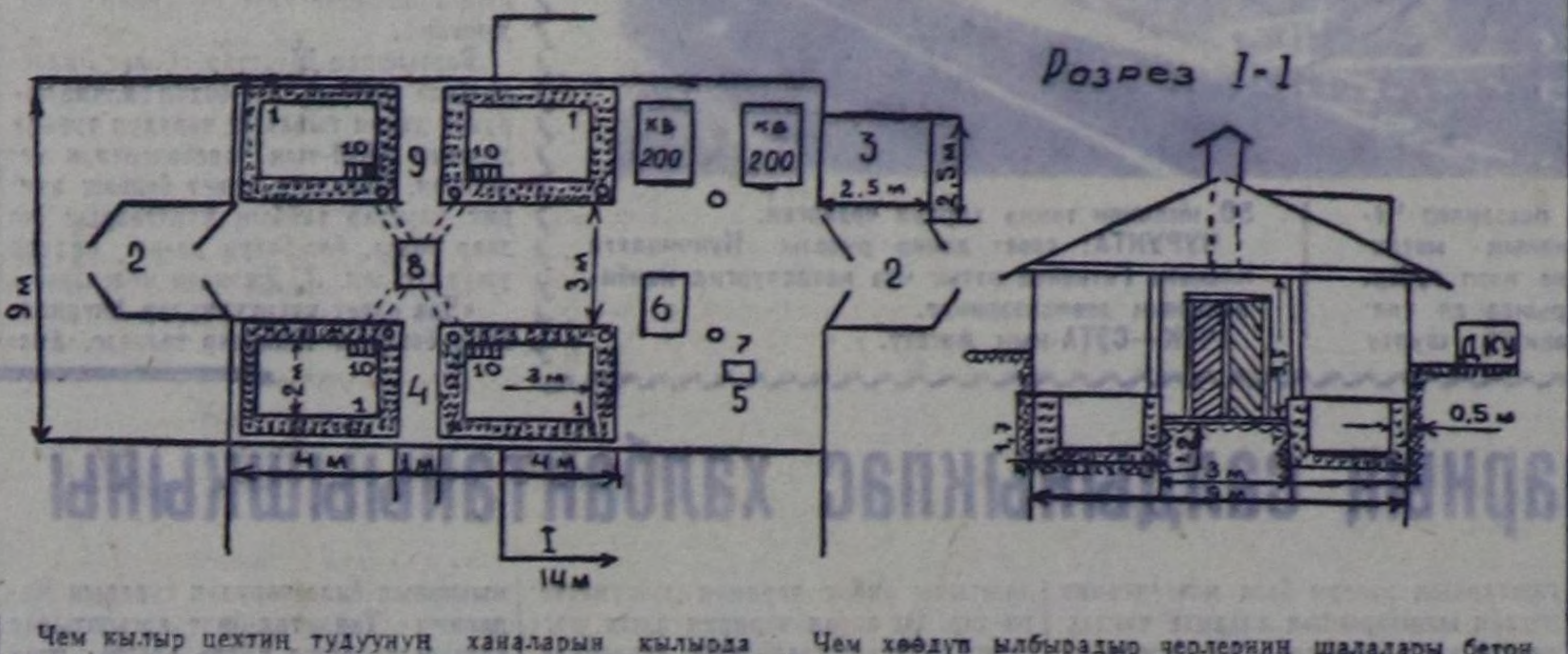

Чем кылыр цехтиң тудуунуң ханаларын кылырда чагылар кадааш, оларның даштыкы талаларын хыртын манзаларының уштарынга таарыштыр кирр чонупкаш, хыртыннарның уштарын эптей кадап каар. Ынчангаш чагыларның ийи талазынга кадаан хыртын хананың аразы хос болур. Ол чагыларның черже кадаан кезээ борбак ыяш хевээр болур. Хананың даштыкы талазын изиг битум-биле чаар. Шалаларны 10 см кылын кылдыр бетоннап каан.

Чем хөөдүп ылбырадыр черлерниң шалалары бетон болур, ооң кылыны чадалыг орукче шала ийленчек 5 см болур. Оларның ханаларын М-75 деп бутобетондан кылган.

Оларның кырын 12×24 см хемчээлдиг оорга ыяштар-биле дуглаар. Ону кылырда 22 см диаметрлиг ыяштарны салгаш, оларның кырындан 40 мм кылын калбак ыяштарны кадап дуглаар.

Р. КОҢЯШКИН.

Хоочун киномеханик

Ол хоочун кино ажылдакчызы-биле ужуражып, чедиишкиннериниң чажыдын билип алыр дээш, кино будказынга чеде бердивис. Кижи ортузу хире кижи кино чарлалын бижип олур. Ол болза Александр Намзыраевич Бавуу-Доржу болду.

— Хамык ужур кино аппаратын болгаш моторну баш бурунгаар эки хынап, көрүп алырында,—дээш, ол оожум чугаалап эгеледи. — Бир эвес ооң ажылдаары баксырай берген болза, дораан эдер. Кино үндүреринге ажырбас-дыр деп шиитпирлеп алгаш, ам-на чарлалын бижиир, а кино билединиң садарының мурнунда, кезектерин чурум чыскаал аайы-биле салып, долгааш, баштайгызын үндүреринге белеткеп каар.

Кино үндүрериниң айыыл чок чоруун шыңгыы сагыыр херек. Чоңга кино тайылбырын чорудары чугула. Кино эгелээриниң мурнунда база төнген соонда, кыска тайылбырны берип турар мен. Оон башка, хар-назыны улгады берген, бижик-билии кошкак чамдык кижилер утказын билбейн барып болур. Киноорганизаторларын тургузуп алыр чорук механиктиң ажылынга улуг чиигелдени база чедирер...

Александр Намзыраевич чугаазын доозупкаш, кезек бодданып тура, мынча дидир: —Бистиң суурда чурттакчылар кино көөрүнге дыка-ла хандыкшылдыг. Культура бажыңының олуттарын төдү ээлептер. Чамдык хүннерде бир кинону ийи удаа-даа үндүрүптер-дир мен.

— Уругларга тускай кино үндүрүп тур силер бе?

— Ийе. Тааржыр киноларны шилип алгаш, неделяда үш удаа үндүрүп турар бис.

Ол аразында көк фуфайкалыг оол будкаже кире халып келирге, Александр Намзыраевич ону бистиң-биле таныштырды.

— Бо—дузалакчым-дыр. Виктор Кенден дээр. Эрткен чылын Кызылга кино механиктериниң дөрт ай хуусаалыг курузун дооскан кижи...

Күңгүртүг суурнуң аэродромунга самолёт хонарга-ла, Кызыл хоорайже чорук кылыр дээн кижилерни мурнай Александр Намзыраевич көстүп келир. Келген киноларны хүлээп алгаш, чорудар киноларны хүлээдип бээр.

Дуржулгалыг кино механигиниң ажылдап келгени 22 чылдарының дургузунда чаңгыс-даа үрелиишкин болуп, кино көрүлдези ара соксаар чорук таваржып көрбээн.

«Эки кижи эптиг, эки сеткил бүдүнныг» деп, улустуң чугаалажыры ышкаш, шынап-ла Александр Намзыраевич дугайында эргим сөстерни, эки үнелээшкиннерни ырааккы Күңгүртүг суурнуң чурттакчыларындан хөйнү дыңнап болур.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

КЛУБ ЭРГЕЛЕКЧИЗИ

«Межегей» совхозтуң клувунга ийи чыл мурнунда аныяктар ховар чыглыр, колдуунда-ла танцыга ынак кижилер келир турган. Любовь Андреевна Петроченкону клуб эргелекчизинге ажылдаткан соонда, байдал экижээн. Клубтуң ажылын шулуудадып, башкарып алыры чаа эргелекчиге баштайгы үеде берге турза-даа, культура-массалыг ажылды аныяктар олче хандыкшыыр кылдыр ынчаар организастап шыдаан.

Ам үеде бот-тывынгыр уран чүүлдүн янзы-бүрү бөлгүмнери клубта ажылдап турар болгаш ооң киржикчилери бригадаларже, фермаларже болгаш малчыннарже концерттиг, лекциялыг болгаш беседалыг үнүп турар. Лектор болгаш агитатор хүрээлгени хөй нуруузунда клуб эргелекчизи боду күүседип чоруур.

А. Петроченко черле идепкейлиг агитатор. Кандыг-даа ажылдың чугула үелеринде ол бригадаларга болгаш малчыннарга чаа солуннар, журналдарлыг бо-ла хап чеде берген турар. Ажылдың кыска чапсарларында солун болгаш дириг беседаларны ол кыла бээрге, кижилер улуг сонуургал-биле дыңнап турар. Ам үеде Любовь Петроченкону чугула участокта — техника септелгезиниң салым-чолун шиитпирлеп турар машина-трактор мастерскаязында агитатор кылдыр быжыглаан. Ол, участогунга үргүлчү барып, механизаторларга беседаларны доктаамал кылып берип турар.

В. КОНДРАШОВ.

Малды эмнеп, хайгаарап турар

Кайы-даа ажыл-агыйда мурнакчы кижилер хөй. Бистиң «Тере-Хөл» колхозта шалыпчы ажыл-ишчилер база эвээш эвес. Оларның иштинден мал эмчизи Иван Найданны онзалап адап болур. Ол ам Сарыг-Хөл фермазында турум чурттавышаан, колхозтуң дөрт кезек черде ивизин эмнеп, хайгаарап турар.

Хөй мал турган черге кандыг-даа таварылга болгулаар-дыр. Иви-даа, инек-даа аарый бээрге, ооң кандыг аарыгдан аараанын ол дораан билип каар кижи. Шынап-ла, мал эмчизи кижи малчыннарның чанында боорга дуза дилеп, сүме алырда магалыг-ла боор чүве-дир. Ындыг кызымак эмчилиг болганывыстан бистиң малывыс менди.

С. ШИМИТ.

Ынчаар таратпас

Кызыл-Арыг суурнуң чурттакчылары болгаш ында школаның өөреникчилери солуннарны, журналдарны чогуур өйүнде албайн турар. Чамдыкта неделя иштинде чаңгыс катап оларның чагылгалары кээр. Мындыг саалдаашкыннар чүге болуп турарыл дээрге. Балгазынның почта салбырының ажылдакчылары кызыл-арыгжыларның солуннарын. чагааларын таварышкан-на чорумал кижилерге аппарып бериңер дээш бериптеринде азы почта машиназы суурнуң магазининге эккелгеш октаптарында.

С. САНДАН.

Чөөн-Хемчиктиң база бир сураглыг аңчызы Тимофей Анатольевич Кузнецов чылы-бүрү тайганың эвээш эвес аң өлүүн белеткеп келген. Бо сезонда дуржулгалыг аңчы 20 кишти, 45 диинни күрүнеге дужааган.

1962—63 чылдарның аңныыр сезонунда республиканың аңчыларының аразынга калбарган социалистиг чарышка бедик көргүзүглерлиг болганы дээш, эш Кузнецовту Респотребсоюзтуң хүндүлел бижиии-биле шаңнаан турган.

ЧУРУКТА: Г. А. Кузнецов, бодунуң шынчы дузалакчызы Венера деп ыды-биле.

Фото: Г. СИРОТИННИИ.

Промхозтуң аңчылары болгаш балыкчылары

Тожу районга аңныыр-тывыш ажыл-агыйын (промхозту) организастап тургусканы районнуң бойдус байлаан чөп ажыглаарынга улуг ужур-дузалыг болган.

Промхоз бодунуң туруп келгениниң кыска үезиниң иштинде элээн хөй ажылдарны кылган. Үшпе-Хөлде, Салдамда продукция шыгжаар ийи улуг подвалдарны, чаа контораны, чер-черде аңчыларның 29 артээл бажыңы, балыктаар хөлдерде 3 чунар бажыңнарны. Азас-Хөлде варенье хайындырып белеткээр пунктуну туткан. Балыктаар хөлдер аразында оруктар аштаалгазын чорутулаан.

Балык тудар, тоорук чыыр талазы-биле промхоз бо чылын эки ажылдаан. Ол, сезонда 210 тонна балыкты тудуп, планын 105 хуу, база 167 тонна тоорукту чыып, онаалганы 133 хуу күүсеткен.

Промхозтуң коллективинде мурнакчыларның хүрээлени өзүп турар. Үшпе-Хөлде балыкчы бригада (бригадири П. Харитонов) 84 тонна балыкты тудуп, планын 129 хууга күүсеткен. Бо бригада 10 тонна тоорукту база чыып дужааган.

Промхозтуң штаттыг ажылчыннары К. Чөөдүңнай, С. Иванов олар балыктаарынга эки түңнелдиг болганнар. Оон ынай Кузьмин, Жердинский, Таскараков, Сагаяков олар 1200-тен 1800 килограмм тоорукту белеткеп дужааганнар.

Районнуң колхозтарындан болгаш промхозтан 300 ажыг аңчылар тайгаларже аңнап үнүп, 1964 чылдың декабрь 20-ге чедир 78.694 рубльдиң киштерин, 15069 рубльдиң диинин дужааганнар.

А. ДОРЖУ.

СОЛУН ТАРАДЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозта бо чылдың чагыгларын чагыдар талазы-биле чон ортузунга эки ажыл чоруттунган. Ооң түңнелинде парлалга чагыдылгазының планын колхозчулар күүсеткен. Ындыг-даа болза солуннарны, журналдарны ыракта турар малчыннарга чогуур өй-шаанда чедирбейн турар. Ылангыя колхозтуң иви фермазы колхозтан кончуг ырак черде турар, ында чурттап, ажылдап турар колхозчуларның чагаан солуннары, журналдары, чагаалары колхоз конторазында ай-айы-биле чыглы берген чыдар. Ол солуннарны душ бооп, иви фермазындан чорук кижилери келгеш, ам кээп алырга, шуут бир кош болур. Ооң чылдагааны — иви фермазы-биле аразынга тускай почтачыны тургуспаанында. Эрткен чайын бир кезек үеде почтачы бар турда, солуннар өй-шаанда чедип турган.

Ооң-биле кады колхоз төвүнден ырак малчыннарның чагаан солуннары, чагаа харылзаазы база-ла чогуур өй-шаанда четпес, колхоз конторазында үр үениң иштинде шыгжаттынып чыдып турар. Бо колхозтуң база бир улуг инек фермазы Талым фермазының, ол ышкаш Толбулда, Ээн-Сугда, Тос-Булукта малчыннарының чагылгалары база-ла чогуур өйүнде ээлеринге четпейн турар. Ол чагылгаларны аңаа бир таварышкан малчыннар, ында-хаая боттары чорук кылып чораш, кээп алыр. Бир алырда бир шоодай чыгыы чагылганы алгаш чеде бээрге, боттарының аалдарының аразынга бала саадай бээр. Бо дээрге колхозчу малчыннар солун, сеткүүлден хүн бүрүнүң чугула чүүлдерин билип алырынга шаптыктыг болуп турар.

Ынчангаш малчыннарның саналы чүл дээрге, иви фермазынга—бир, малчыннарга — бир, тускай почтальоннарны тургузарын колхоз баштаар черден, колхозта партия организациязындан дилеп турарлар.

Т. ЛОПСАҢ.

АНТОН ДАМЧЫЕВИЧИНИҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

Бөдүүн ажылчын Антон Дамчыевич Межекейниң бажыңынга кире бердим. Арыг, чылыг бажың, школада өөренип турар уругларның кичээл кылырынга таарымчалыг байдалдар тургустунганын кижи эскерип каар.

Ийи өрээл бажыңның иштинде үш өөреникчи даартагы хүннүң уроктарынга белеткенген олурарлар. Бешки классчы Эрес-оол орус дылдың өөредилге номундан практиктиг ажыл кылып, дөрткү классчы Валера төрээн дылга мергежилге кылган, а бичии Валя «Үжүглелден» үжүктерни чурум чыскаалын ёзугаар чараштыр дүжүрүп бижээн олур. Үш өөреникчи үш аңгы стол артында олургулапкан, ынчангаш боттарының хөлүнде ажыл-үлүүнче хандыгып, шипшимээн-не олурлар. А ол бажыңның хереэжен ээзи—Сат Каткан-Караевна Иркутскиниң эмчи институдунуң үшкү курузунда өөренип турар уруунуң чагаазын хандыкшылдыг. өөрүшкүлүг чоргаарал арын-шырайында шуут илдең. иштинде номчуттунган олур. Кичээлдээн уругларга база ырак черде өөренип, чурттап турар кызындан чагаа алгаш, ону амырап номчаан ол авага моондак шаптык катпазы-биле, стол кырында «Шының», «Тываның аныяктарының» чаа номерлерин алгаш, номчуп сундуга берген мен.

Бо бажыңга кижи хол куруг, бодал-сагыш куюм олуртунмас. Кезек болганда, уругларның хеймери Валюша ажылын доозуп, чурум-чыскаал ёзугаар дүжүрүп бижип алганы үжүктерлиг кыдыраажын алгаш, авазында-ла барды:

— Көрдең, авай, бо үжүктерни ам дөгерезин таныыр мен. Оларны бижимел-биле, парламал-биле бижип билир мен...— деп, бичии кижи улуг кижилерзиг чугаалай-дыр.

—Күжүр чассыгбайымны! Шынап-ла чараш бижээн-дир сен. Авазын өөртүп амырадыптар апарган чүвемни. Норжуң угбаң дег өөренир кижи ышкажың чүл, кызым,—деп, авазы эргелелдиг чугаалааш, оон хеймеринге угбазының чагаазындан бичии үзүндүнү номчуй каапты. Ол үзүндү Валюшаны аажок-ла өөрткен: «Валюша дуңма кандыг өөренип туру? «Үжүглелди» билир апарган, кыска рассказчыгаштарны саат чокка номчуп турар апарган боор але, авай?..»

Валя авазының эргелелдиг мактаалын ап, угбазының сагыш-човаашкынныг чагаазында үзүндүнү дыңнап алгаш, авазының чөпшээрели-биле стол кырында сүтке хайындырган кадыкты алгаш, ыт чок, сураг-ла барды. А ол аразында эжик оожум ажыттына берген соонда, сески классчы, школада комсомол комитединиң кежигүнү Миша кирип келди. Акызының келир өйү-биле аайлашкан чүве дег, Валера биле Эрес-оол мергежилгелерин күүседипкен, ынчангаш акызынга кылган ажылдарын көргүстүлер. А Миша дуңмаларының мергежилгелерни шын кылганынга өөрүп, школачы амыдыралдан база бир чаа медээни чугаалай каапты: «Кызылдан орус, тыва дылдарның», математиканың контроль ажылдары келгенин дыңнадым, дуңмаларым. Ол контроль ажылдар чартык чылдың түңнелдерин үндүреринге хамаарышкан. Ынчангаш катаптаашкынны эки хынамчалыг кылбааже . хоржак ийин»...

Кежээки чем соонда Миша авазының дилээн ёзугаар «Шында» Мерген Мергенович Мергелдейниң бижээн материалдарын номчуп берди. Ол-ла материалдарның аразындан «Иштиг-Хемден чагаа» деп чүүлде төрүп алган төлүнге каржы-хажагай, оон байтыгай бичии оолду шуут уткан, соок баарлыг аданың дугайын дыңнааш, сес уругларның авазы — Сат Каткан-Караевна Межекей канчаар-даа аажок эпчоксунуп, ол соок чүректиг аданы харысалгаже кииреринге, бичии оолду чылыг холга дарый алырын негеп олурган.

Бо бажыңда амыдырал солун болгаш чурттаксанчыг кылдыр тургустунган. Ынчангаш бо бажыңдан кижиниң үнүп чоруксаазы белен келбес, үе-шактың чылып эрткени эскет чок.

Межекейлерниң амыдырал-чуртталгазында кымның-даа болза сеткил-сагыжын өөртүп, хайныктырыптар чараш-чаагай мындыг чүүл бар. Бо бөдүүн өг-бүлениң кежигүннери кижи куруг чок ажылдап, өөренип турар. Каш-ла чижектер бо. Межекейлерниң улуг оглу—Кызыл-оол чоокта чаа Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албанынга тургаш, ам төрээн черинде ээп чанып келген. Амыдыралга төлептиг, ажылга эрес-шудургу ол аныяк эрни совхозтуң комсомолчулары комсомол комитединиң секретарында сонгуп ап, аңаа улуг идегелди көргүскеннер. А Кызыл-оол эш-өөрүнүң ол идегелин бузуредип, комсомол ажылынче сундугуп кирипкен, кызымаккай ажылдап турар. Хөй-ниитиниң ажылы-биле холбаштыр ол дуңмаларының өөредилгезинче доктаамал сагыш салып, школага барып, уроктарга бо-ла олуржуп турар. Чолу чаагай бо ада-иениң улуг уруу—Межекей Норжуң Кызылдың № 2 ортумак школазын мөнгүн медаль-биле дооскаш, ам эмчи институдунда чедиишкинниг өөренмишаан. А Мария деп уруу Кызылдың эмчи училищезиниң үшкү курузунда өөренип турар. Бирги классчы чаптанчыг Валюша биле атташ база бир уруу—Межекей Валя Кызылдың поварлар школазын дооскаш, ам совхоз столоваязында ажылдавышаан, кежээки школада өөренип кирген.

Күш-ажыл, өөредилге—бистиң үевистиң чечектелген совет амыдыралдың негелделери ындыг болгай. Ынчаарга көшкүн амыдыралдың үе-шаанда Хереме, Кашпал ынчаар кара өгге чурттап чораан, ядыы араттарның уруглары—Антон Дамчыевич, Сат Каткан-Караевна Межекейлерниң амыдыралы, оларның хөй ажы-төлүнүң салым-чолу мынчаар өскерилген. Совхозтуң ыяш белеткээр бригадазының ажылчыны Антон Дамчыевич, хөй уругларның ынак авазы Сат Каткан-Караевна оларның өг-бүлезинде чечек ышкаш өзүп орар аныяк салгакчыларның салым-чолу мындыг: удаткан чок Норжуң биле Мария медицина талазы-биле тускай эртемниг, үнелиг кадрлар болу бээрлер. Ол кыстарның дуңмалары — инженер, башкы, чурукчу... болурун күзеп турарлар. А күзел дээрге чаагай чорук тур. Күзелдер бистиң чуртувуста болганчок-ла бодарап чаяаттынып турар. Чүге дээрге амыдыралдың чечээ — бичии чаштар дугайында СЭКП ТК, Совет чазак аажок улуг сагыш салып турар болгай. Хөй уруглар дээш, Межекейлерниң уругларының бирээзин чылдың-на күрүне хандырылгазынга ап турар. Бо чылын сески классчы Миша күрүне хандырылгазында өөренип, чурттап, чартык чылдың түңнелинде чүгле «4», «5» демдектерлиг бооп, өөредилгениң шалыпчызы болган. Комсомолчу Мишаның өөредилгеге кызымаа, сагылга-чурумга төлептии—дуңмаларынга чаагай үлегер бооп турар. Бирги классчы Валя, дөрткү классчы Валера, бешки классчы Эрес-оол, акызы дег, ийиги улдуңда база-ла өөредилгениң шалыпчылары болганнар.

Уругларының чедиишкиннеринге Межекейлер кызыгаар чок өөрүшкүлүглер.

А. БЕГЗИ.

«Найырал» совхоз.

Криворожтуң рудазын чүдүрген поездилер Чехословак Социалистиг Республиканың металлургия бүдүрүлгелеринге хүннүң-не кээп турар. Улусчу эрге-чагыргазының чылдарында ол үнелиг чиг-этти ССРЭ-ден Чехословакияга шупту 50 миллион тонна хирени чедирген.

ЧУРУКТА: совет демир рудазы Кунчицахта Клемент Готвальд аттыг чаа металлургия комбинадының девисксэринде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Президент Джонсоннуң конгресске бижии

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентилери В. Вашедченко биле В. Копытин оларның дамчыдып турары болза:

Январь 4-те сенаттың болгаш конгресстиң төлээлекчилер палатазының каттышкан хуралынга АКШ-тың президентизи Линдон Джонсон «чурттуң байдалының дугайында бижик» деп чаңчыл болган чүве чугаалаан. Даштыкы болгаш иштики политиканың айтырыгларының талазы-биле чазактың программазын бо бижиинге ол тайылбырлаан.

Делегейде амгы байдалдың допчулалынга президентиниң демдеглээни болза, сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда, «соок дайынның эгезинден бээр кандыг-даа өске үеге бодаарга, ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээге ат салганын киириштир алырга, тайбыңны камгалаарының талазынче улуг базымнар кылдынган».

Каттышкан Штаттар «Совет Эвилели-биле тайбың бот-бодун билчир чорукту дилеп тывары чорудуп турар» дээрзин АКШ-тың президентизи медеглээн. Бир эвес совет болгаш америк улустар тайбың чурттаарын бодаар болза, бот-бодун дээре билчир ужурлуг деп, Л. Джонсон медеглээн.

«Чаа совет удуртукчулар Америка-биле боттары таныжар төлээде, Америкага кээп болур» деп идегелди Джонсон моон-биле холбаштыр илергейлээн.

АКШ-тың чазаа Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттары-биле садыгны «калбартырының аргазын өөренип көрүп турар» дээрзин бижикте чугаалап турар.

Тайбыңны камгалаарынче АКШ-тың чүткүлдүүнүң дугайын чугаалап тургаш, президентиниң оон-биле кады демдеглээни болза, Каттышкан Штаттарның эрге-ажыктары «кызырлып турар планетаның бүгү булуңнарынга хамааржыр». Ынчангаш өске чурттарның херектеринге холгаарлаашкынның америк политиказын херек кырынга ол сөглепкен.

Мурнуу Вьетнамга дузаламчы көргүзерин АКШ үргүлчүлээр апаарын Джонсон бадыткаан.

Латин Америкага Каттышкан Штаттарның «онза сонуургалдыын болгаш холбашканын», америк чазак ол харылзааны быжыглаар болгаш «депшилге дээш эвилелдиң» программазынга дүүштүр АКШ-тың хүлээлгелерин калбартыр деп турарын АКШ-тың президентизи конгресске чорутган бодунуң бижиинге айыткан.

Атлантика эвилелде херекке хамаарыштыр Джонсон «күштүг Америка-биле чаңгыс эпти болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар» деп бодунуң барыын-европа эвилелчилерин кыйгырган.

Бодунуң мурнунда чугаалаан дыка хөй чугааларынга ышкаш, конгресске чорутган бижиинге Джонсон база-ла Каттышкан Штаттарның шериг күчүзүн мактап, чазактың баштыңынга олуруп турумда, ол күчү өзер апаар деп медеглээн.

«Чурттуң байдалының дугайында бижиктиң» улуг кезиинге иштики политиктиг айтырыгларны тайылбырлаан. Каттышкан Штаттарда улуг ниитилел дээр чүвениң тургустунгазының шинчизин Джонсон нииты байдалдар-биле чугаалаан. Бо элдептиг лозуң болза, чуртта өөредилге системазын экижидер, түреңги чорук-биле демисел, ажыл чокталыр чорукту кызырар, медицина хандырылгазын экижидер, сөөк-язы ылгаар чорукту узуткаар, ылангыя назы четпээннерниң ортузунда кемниг үүлгедиглерни эвээжедир, чурттуң ядарап хоозурап турар районнарынга дузаламчы көргүзер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырарын аазап турар.

Ам АКШ-тың экономиказы «эң улуг көдүрлүүшкүннүң» үезинде турар деп, президент бодунуң бижиинге медеглээн. Ындыг болза-даа «Дыка хөй американнар мурнуку хевээр ядыы-түреңги байдалда, коргулуушкунда чурттап, ажыл чок болуп турар» деп, Джонсон оон-биле кады демдеглээн.

«Түреңги, дең эвес эрге, бижик билбес, ажыл чокталыр чорук болгаш аарыглар-биле демиселдиң чүгле эреңгей сорулгаларын бижикте айыткан.

◆

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Медеглелде Америк чазактың «поларис» ракета-биле чепсеглээн суг адаа-биле чоруур хемелерин Азий диптиң сугларынче чорудар деп турарын Вьетнам Демократтыг Республиканың Даштыкы херектер министерствозу ол медеглелде айыткан.

Азияның болгаш бүгү делегейниң тайбыңга ынакшылдыг улустары-биле бир дөмей, вьетнам улус бо шыңгыы айтырыгны херекке албайн барып шыдавас дээрзин медеглелде чугаалап турар. Америк чазактың бо үүлгедии кажан Азияда национал-хосталгалыг шимчээшкин өзүп, а америк империалистер Мурнуу Вьетнамда аштырыышкынга таваржып турар үеде үүлгеттинген-дир. Америк чазак суг адаа-биле чоруур атомнуг хемелерни чорудуп тургаш, азий чурттарның улустарын коргудар болгаш ол районда бодунуң агрессчи политиказының буураашкынын өөнделедир дээр оралдажыышкынны кылып турар боор.

Каттышкан Штаттарның бо бүгү кыжаныы болгаш өнчүк-чөңгээлери бүрүн буураашкынга таваржыры чигзиниг чок деп медеглелде демдеглеп турар.

◆

Каржы ыйыышкын

МОНТЕВИДЕО. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Ельшовтуң дамчыдып турары болза:

Мурнуу Вьетнам партизаннарга удур Каттышкан Штаттарның демиселинге «чаагай дузаламчыны» көргүзерин Монтевидеода америк элчин Уругвайдан негээн. «Паис» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, аъш-чемни болгаш эм айымаан Мурнуу Вьетнамче чорудуп тургаш, ындыг дузаламчыны көргүзерин америк элчин чажыт аян-чорук кылып чоруп турган үезинде даштыкы херектер министриниден негээн.

Парлалганың дыка хөй органнарынга тараткан «Паис» солуннуң дыңнадыы уругвай хөй-ниитиниң удурланыышкынын хайныктырып үндүрген. АКШ-тың хөделиишкиннерин уругвай чазакка «дыңналбааан ыйыышкын», бужар-хирлиг дайынче ол латин-америка чуртту киир тырттар дээр оралдажыышкын кылдыр солуннар айтып турар.

Америк чыданың дузаламчызынга даянган Мурнуу Вьетнам чазак «ирик болгаш саттыныкчы ёзу-чурумнуң үлегери» болуп турарын «Популар» солун бодунуң номчукчуларынга сагындырып турар. АКШ-тың ыйыышкынынга удурланыышкынның демдээ кылдыр «Популар» солун америк элчинни чурттан сывырып үндүрерин негеп турар.

Каттышкан Штаттарның негелдезин шиитпирлиг буруу шавары башкарыкчы партияның органы «Дебате» солун негеп турар.

Колонизаторларның салдыныкпас халбактаныышкыны

— Силерниң араңардан ийи кижи хамаарышпас чорукту чарлааны-биле холбаштыр июльда Малавиге чораанын көрген-дир мен.

Бис (СЭТА-ның корреспондентизи база «Правданың» корреспондентилери М. Домогацких, Т. Колесниченко) Малавиниң иммиграция албан чериниң начальниги супер-лейтенант Лимбиниң угаанының чазыг чогун күзелдии-биле бадыткадывыс. Бодун шыңгыы ап чоруур дүжүметтиң эвилең болур чурумун сагывышаан, мистер Лимб бистерже шыңгыы көргеш, бээр база катап чүге келдиңер?—деп айтырды.

Бо удаада Блантайрге орук аайы-биле чедип келгенивисти тайылбырлап бердивис. Ындыг-даа болза Малавиге ийи—үш хүнде доктаары биске күзенчиг турган чүве: хоочун эштер-биле ужуражыр, бөгүн, хамаарышпас чорукту чарлаан соонда чартык чыл эрткенде, Малавиде чүү боop турарын көөр дээн бис.

Силерге ол бүттүнмес-ле боор, ол дугайын чигзинип тур мен деп супер-лейтенант чугаалады.

Мистер Лимб телефоннуң трубказын көдүргеш, даштыкы херектер министерствозунуң номерин, ылавылаарга даштыкы херектер министерствозунуң доктаамал секретары мистер Ричардсоннуң номерин улады. Оларның телефон-биле чугаазы кыска болган. Ооң дараазында мистер Лимбиже телефоннаан. Чоокку үеде ужудуп үнер самолёт-биле Малавиден үнүп чоруур ужурлуг силер дээрзин биске министерстводан дыңнатканы ол болган.

Супер-лейтенантының ындыг байдалының ужурун билип турган бис. Албан дээрге албан-на болгай. Моон-биле кады мистер Лимбиниң мындыг аажы-чаңын үнелеп көөр ужурлуг: ооң эвилеңи барык кызыгаар чок. Чижээ, аэропортка бистерни чедирерин полицейжилерге безин даандырбаан, а ону хууда машиназы-биле боду күүсеткен. Супер-лейтенант бистиң самолёдувус агаарже көдүрлүп үнгүжеге чедир аэродромга манап турган болгай. Полицейжи албан-хаакчыгаштың ёзуу-биле тускай идикти кеттинген ийи будун хере баскан, ийи холун оргазынга чүктенип алган супер-лейтенант Лимб самолёттан карак албайн, ыыт чок хайгаарап тур он.

Ам канчаар боор, байырлыг Малави. Малави-биле чаа ужуражыышкындан бистерни ол хире кызымак моондактаан эвилең супер-лейтенант Лимб байырлыг. Чүү-даа бол бис Блантайрге барык бир хонукта туруп, хоочун өңнүктерден кым-бир кижилерни көөр аргалыг болган бис. Ол бөгүн Малавиниң амыдыралының дугайын биске чугаалап берген.

Амыдырал нарын болгаш берге. Хамаарышпас чорукту чарлааны-биле холбаштырган салюттарның даажы диңмиреп эрткен. Малавиниң кап-кара дээринге муң-муң өңнер-биле чырыдып турган оттарның чырыы шагда өшкен. Хайныышкынныг амыдырал бодунуң эргезинче кирген. Блантайрның кыдыгларында африка чонга тускайлаан черлерде малгаш казанактарның болгаш стандарт бажыңчыгаштарның ээлери база изиг чериниң ногаан ыяштарының адаанда чаглактанган каас чайлагларының европа ээлери боттарының хүн бүрүдеги ажыл-херектеринче ээп келген.

Хамаарышпас аныяк күрүне Малавиге шыдал кирип алыры берге. Британ колониалисчи албан чериниң хоочун ажылдакчызы супер-лейтенант Лимбиниң көөргедип турар күштери Малавини эмин эртир сыспа базып турар. Малави—байлак эвес, бичии чурт. Ооң чылда даштыкы садыының саарылгазы чүгле 15 миллион фунт стерлинг болуп турар. Чижээ, Конгода азы Замбияда ышкаш ажыктыг байлактарның ол хире хөй курлавырлары Малавиде чок. Ынчалза-даа Малави онза чугула стратегтиг байдалды ээлеп турар.

Малави африка черде колонизаторларның база бир сөөлгү чөленгижи—Мозамбикче чиңге дилиндек кылдыр ханылап чеде берген. Июль айда Блантайрдан Малави хөлче (мурнунда Ньяса хөл деп адап турган) аян-чорук кылып чораан үевисте сарбашкыннар ээтпээниң эриинде турар гостиницадан Мозамбиктиң эриктерин көөр аргалыг болган бис. Блантайр биле Мурнуу Родезияның кол хоорайы—Солсбериниң аразы харын-даа хол сунуп болур хире чоок. Чогум-на харын ооң ужурунда, колонизаторларның бодалы-биле алырга, Малавиниң стратегтиг байдалы ол хире чугула болуп турар. Мынчангаш супер-лейтенант Лимб болгаш өске-даа ол ышкаштар Малавини өске кижилерден шак ынчаар кызымак камгалап турарының ужуру-даа ол. Олар ёзу барымдаалап Малавиниң чазааның албанында турар. А херек кырында?

...Ол чурттуң найысылалы Зомбада Малавиниң генерал-губернатору сэр Глин Джонестиң ордузунга болган болуушкунну маңаа чижек кылдыр ап көрээли. Ногаан үнүштер-биле шыптынган хар дег ол ак бажыңга элдептиг ёзулал бистиң Малавиге келиривистиң биче-ле мурнунда болган. Бо ёзулал салдынган айтырыгны шуутла харылап бергени ол болур боор. Алдын-биле хаажылап дараан эрги шагның хевин кеткеш, бүгү орденнерин хөрээнде кадап алган, селеме ышкаш шиш баштыг чидиг чепсээн астыпкан сэр Глин Джонес Малавиниң күрүне албан черлериниң дүжүметтерин декабрь 7-де эвилең ёзу-биле хүлээп алган. Чыылганнарның мурнунга допчу чүве чугаалааш, сэр Глин Джонес эки албаны дээш оларга өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш өөрүшкүлүг медээни дыңнаткан: оларның иштинден хөй дүжүметтерни орденнер, медальдар болгаш хүндүлүг дужаалдар-биле шаңнаарын чазак шиитпирлээн.

Ында багай чүү боор ышкаш кылдыр сагындырар. Күрүне албанында турар дүжүметтерниң ачы-хавыязын Малавиниң чазаа чүге демдеглевезил? Ындыг болза-даа хамык ужур шаңналдарны Малавиниң чазааның мурнундан эвес, а Великобританияның чазааның мурнундан тывысканында-дыр. Шаңнаттырган бүгү дүжүметтер чүгле Малавиниң чазаанда бараан болуп турар эвес—олар хамыктың мурнунда ам британ колониалисчи албан чериниң эрте-бурунгу институду дээр даштыкы албан чериниң дүжүметтери-дир. Ол албан чериниң адын шагүениң ёзузунга таарыштыр өскерткен. Ындыг болза-даа орденнер болгаш медальдар кажан британ империяның кырынга кажан-даа хүн үнмейн турар шагда, 50 чылдың мурнундагызы ышкаш, ол-ла хевээр артып калган.

Малавиниң күрүне болгаш административтиг аппарадында кол албан дужаалдарда олуруп турар дүжүметтерге даянган хөй санныг өске-даа албаттылары сагыш амыр, тамчыктыг чурттап олурарлар. Олар чурттаар болгаш хөреңгижирип чер кылдыр Малавини шагда шилип ап, чурттуң бүгү экономиказын боттарының холунга аспактап алганнар. Оларның база өскелерниң-даа күженишкиннери Малавини даштыкы делегейден тускайлаарынче угланган. Оларның ол чүткүлдериниң чылдагаанында Малави, социалистиг чурттарның дугайын чугаалаваска безин, харын Африка диптиң хамаарышпас чурттары-биле чогумчулалдыг харылзаалары мынчага чедир чок болуп турар. Ынчаарга АКШ-тың, Барыын Германияның элчин черлери, Португалияның херектеринге бүзүреттирген кижизи база консуль чери Малавиде быжыы-биле турумчуй берген. Великобританияның элчин чериниң турары чугаажок. Ол база-ла кижи кайгаар чүве эвес-тир, чүге дээрге, ол чурттарның төлээлекчилери, каттышкан күженишкиннери-биле хөделбишаан, Малавини капиталистиг чурттарга быжыы-биле шорбаштырарын оралдажып турарлар. Ам бо үеде америк «тайбың корпузундан» 137 кижи, англи «эки-тура даштыкы албандан» 29 кижи Малавиде турар. Делегей хөгжүлдезиниң америк агентилели бодунуң салбырларын эрткен 1964 чылдың ноябрьда Малавиге тургускан.

АИД-ниң Малавиде агентилели чырыдыышкын, транспорт болгаш орук харылзаалар талазы-биле ажылды калбарткан. Ол ажылды кандыг угланышкын-биле чорудуп турарын Малавини Танзания-биле аргыштырар болгаш далайже кирер арганы аңаа берги дег демир орук тудуунуң идеязынга агентилелдиң шуут удурланып үнгениниң фактызы херечилеп турар. А ындыг орук чок турда Малавиниң даштыкы садыын португали колонизаторларның кара-туразында аажылап турары Мозамбикке бүрүнү-биле шорбаштырган. Малавиге кээп турар болгаш оортан үндүр сөөртүр бүгү чүъктер Малавини Мозамбиктиң Бейра порту-биле тудуштурган демир орук-биле чоруп турар. Малавиниң премьер-министри Хестингс Камузу Банда португали колонизаторлар-биле бодунуң найыралчы харылзааларын чогум-на харын оон-биле тайылбырлап турар.

Малавиге үндезин чаартылгалар дээш, африк черде колониализмни түлүнга чедир бүрүн узуткаар дээш демиселге өске-даа африка чурттар-биле хөделиишкиннерниң чаңгыс эви дээш туржуп турар күштерниң талазындан шиитпирлиг удурланыышкынны Малавиде тургустунган байдал болдуруп турар. Ол күштерниң базыышкынынга удур туржуру-биле Малавиниң премьер-министри Бандага удур сүлчээниң дугайында хоозун бодалды чогааткан. Ол чылдак-биле Малавиниң министрлер кабинединден (аңаа чүгле чеди африка министрлер турган) кол үш министрлерни: даштыкы херектер, юстиция болгаш чуртталга тудуг министрлерин ажылдан халап, үндүр сывырган. Оон соон дарый база үш министрлер: өөредилге, иштики херектер болгаш күш-ажыл министрлери албандан дүжүртүр ужурга таварышкан. Ылавылап чугаалаарга, Малавиниң хамаарышпас чоруун чарлаан соонда тургустунган чазаа утказы-биле алырга тарадыр сывырткан.

Ооң соонда Малавиниң конгресс партиязынга а ол ышкаш күрүне болгаш хамааты албан чериниң бүгү аппарадынга ашталганы чорутган.

Ындыг янзылыг хемчеглерге удурланып үнген массалыг көдүрлүүшкүннерни шериглер болгаш полиция баскан. Бо шериглерниң чартык кезии хирези англичаннар болуп турар болгаш англи офицерлер командалап турар. Террорнуң коргударының чепсээ кылдыр аныяктар лигазының кежигүннерин ажыглап келген болгаш ажыглап-даа турар. Оларга боо-чепсекти үлеп берген болгаш полицейжилер-биле бир дөмей шалыңны ап турарлар. Чурттуң хосталгазы дээш демиселге идепкейлиг киржип келген дыка хөй көску малави удуртукчулар ооң түңнелинде Малавиден дашкаар үнер азы чажыт байдалче кирер ужурга таварышкан. Оларның аразында — Малавиниң конгресс партиязының үндезилекчилери — өөредилге министри Чипембере болгаш юстиция министри Чирва бар.

Малавиде байдал кедергей дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Чипемберени болгаш өскелерни-даа «дириг азы өлүг-даа бол» меңээ чедирип келир деп дужаалды премьер-министр Банда берген. Чоокта чаа даштыкы чурттарга, Лондонга болгаш Вашингтонга аян-чорук кылып чорааш, чанып келген дораан Банданың чарлааны чүл дээрге, «боттарының бүгү дайзыннарын» узуткап чок кылыр. Харын генерал-губернаторну безин тудуп хоругдаар сорулга-биле ажылдан дүжүрткен министрлер «даштыкыдан Малавиже халдап кирерингe» белеткенип турар.

Ындыг болза-даа аныяк чурттуң кырында диргелген айыыл хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш кезээде демисежип келген кижилерниң талазындан эвес, а империалистиг күрүнелерниң болгаш оларның өмээржикчилериниң, Мурнуу Родезияның, Мозамбиктиң болгаш Мурнуу-Африка Республиканың расистериниң талазындан болуп турар дээрзин Малавиде кончуг эки медереп билип турар.

Н. ТУРКАТЕНКО,
СЭТА-ның Занзибарда корреспондентизи.

СПОРТ

ЭКИ ТҮҢНЕЛДЕР

Улустар аразының хаак маргылдаазынга киржири-биле белеткенип турар, РСФСР-ниң хаак командазының кежигүннери январь 4-те Ленинград чаны Кавголовога шенелде маргылдаазын эрттирген. Бо маргылдаа агаар-бойдустуң таарымча чок байдалында — 0 градус чылыг турда болган. Хаакчылар маңнап үнүптерге, дораан-на чаашкын чаап эгелээн, оон удавазында хар чагган.

Ынчалза-даа спортсменнер эки түңнелди көргүскен. Херээжен хаакчыларның эң улуг дистанциязы —10 километрге IX-ку кышкы олимпий оюнунуң чемпиону Клавдия Боярских (Свердловск) 38 минут 27 секундада келгеш, бирги черни алган. Ийиги черде — 39 минут 15 секунда көргүскен Москва облазының төлээзи — Вера Чернова.

Эр хаакчылардан 10 километрге Уфа хоорайдан келген Баязит Гизатулин 32 минута 51 секундада маңнааш, бирги черни эжелээн. Өске хаакчыларның көргүскүлээн үелери база эки. Тускай маргылдааларга белеткенип тура, хаакчылар-биле чергелештир, январь айның сөөлгү хүннеринде болуп эртер 70 километрге маңнаар хаакчылар бо удаала 40 километрге маңнааннар. Владимир областан келген хаакчы Юрий Куренышев 40 километрни 2 шак 26 минутада эрткеш, бирги черни алган.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Хоругдаттырганнарның негелдези

АФИННЕР. (СЭТА). Эгина ортулуктуң кара бажыңында чыдып турар политика талазы-биле хоругдаттырган гректер Грецияның премьер-министри Г. Папандреуга чагаа чоруткаш, боттарын доп-дораан хостаарын негээн. Кижилерни кара бажыңга хоругдаарынга үндезин болдуруп турган «шпионаж» дугайында хоойлу конституцияга удурланыышкак болуп турар болгаш ону күш чок болдурган турар ужурлуг деп амгы грек чазак чаңгыс удаа эвес медеглеп турганын олар сагындырып турар. Ынчалза-даа ол хоойлуну күш чок болдурарын саададып турар.

Грецияга демократтыг хосталгаларны бүрүнү-биле катап тургузарынче грек премьер-министрни политика талазы-биле хоругдаттырганнар кыйгырып турар.

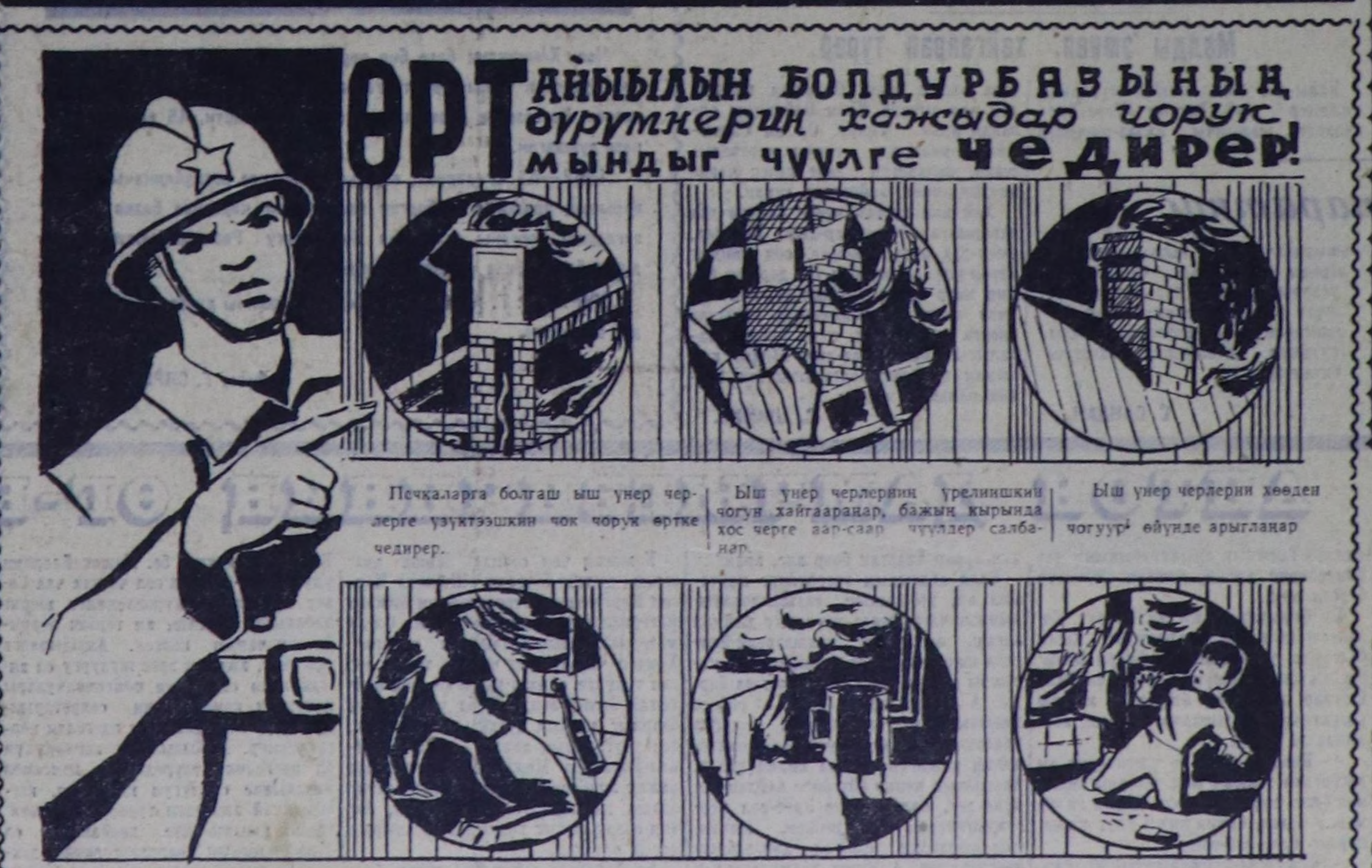
ӨРТ айыылын болдурбазының дүрүмнерин хажыдар чорук мындыг чүүлге чедирер!

Печкаларга болгаш ыш үнер черлерге узуктээшкин чок чорук өртке чедирер.

Ыш үнер черлерниң үрелиишкин чогун хайгаараңар, бажың кырында хос черге аар-саар чүүлдер салбаңар.

Ыш үнер черлерни хөөден чогуур өйүнде арыглаңар.

Дүрген чалбыраашталы бээр суук чүүлдер-биле печкага от кывыспаңар.

Демир суугуну өрттен камгалал чериниң чөпшээрели чокка тургуспаңар.

Бичии уругларны хайгаарал чок арттырып кагбаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ӨРТКЕ УДУР ЭКИ-ТУРА НИИТИЛЕЛИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ
ХӨГЖҮМ-ШИИ
ТЕАТРЫНГА
январь 9, 10-да
„Альманзорнуң илбилиг билзектери“
деп тоол-комедиялыг шии болур.
Эгелээри кежээкиниң 7 шакта.
Касса 10 шактан эгелеп ажылдаар.
Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.
АДМИНИСТРАЦИЯ.

КИНО

ЯНВАРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Васек Трубачев болгаш ооң эштери»** 10, **«Валерий Чкалов»** 12, 2, **«Пассажирка»** 4. 5.50, 7.30, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **уругларга дириг-чуруктар** 9.30, **«Берге аас-кежии»** 10.30, **«Мандат»** 12.30, 2.30, **«Чырык хүндүс дүн дүшкен»** 4.30. 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **уругларга дириг-чуруктар** 10, **«Сампо»** 11.15, **«Хар кадын»** 1. **«Далай моортайы»** 2.40. 4.40, 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **уругларга дириг-чуруктар** 10. **«Трясогузтарның армиязы»** 11.15, 1, 2.50. 4.40. 6.30. 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24. 25-38. идеология килдизиниң 37-13. харыысалгалыг секретарының 23-35. кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. 23-54 үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22-64. чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60. бухгалтериязының 31-75. корректорларның 21-47. солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС — 00013.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы.